

Verantwoording 2017
Stichting Nederlands Literatuurmuseum
en Literatuurarchief te Den Haag

Inhoud	Pagina
Bestuursverslag	Bijlage I
Verkort financieel verslag	1
Balans per 31 december 2017	1
Categoriale Exploitatierekening	2
Toelichting op de balans	3
Grondslagen voor de financiële verslaggeving	3
Algemeen	5
Activa	5
Passiva	6
Controleverklaring	6

Bijlage I

Bestuursverslag

2017

**Stichting Nederlands Literatuurmuseum en
Literatuurarchief**

Inhoud

1.	INLEIDING: Hoofd in de wolken, voeten op de grond!	3
2.	HET JAAR 2017 IN CIJFERS	5
3.	ARCHIEF	6
3.1	Literatuurmuseum.nl	8
3.2	Aanwinsten	10
3.3	Onderzoek en wetenschap	13
3.4	Bruiklenen	13
3.5	Publicaties	13
4.	LITERATUURMUSEUM EN KINDERBOEKENMUSEUM	15
4.1	Tentoonstellingen	15
4.1.1.	Vaste tentoonstellingen	15
4.1.2.	Wisseltentoonstellingen	16
4.1.3.	Uitbreiding Literaire Routes App	16
4.1.4.	Literaire actualiteit / Literatuurmuseum.nl	17
4.2	Educatie	18
4.3	Evenementen	20
4.4	Marketing en Publieksbereik	23
4.4.1.	Marketing communicatie Kinderboekenparade	24
4.4.2.	Marketing communicatie Literatuurmuseum.nl	25
5.	SAMENWERKING	27
6.	ORGANISATIE	29
6.1	Raad van Toezicht	29
6.2	Personeel	31
7.	FINANCIËN EN CULTUREEL ONDERNEMERSCHAP	34
7.1	Exploitatieresultaat	34
7.2	Financiële positie	34
7.3	Prestatieverantwoording	36
7.4	Ondernemerschap	37
7.5	Huisvesting	38
8.	BESLUIT	40
8.1	Bestemmingsfonds OCW	40
8.2	Subsidieaanvraag 2019 Erfgoedwet	40
	Bijlage II	41

1. INLEIDING: Hoofd in de wolken, voeten op de grond!

Terugkijkend op het voorbije jaar stemt vooral het extreem hoge bezoekerscijfer tot grote tevredenheid: 101.014 om precies te zijn. Dat betekent ruim **100% meer** dan de prestatieafspraken met het ministerie en 52% meer dan het aantal bezoekers van vorig jaar. Een geweldige prestatie, vooral ook omdat de gemiddelde toename van het museumbezoek in Nederland 8,7% bedroeg.

Het is natuurlijk maar de vraag of deze aantallen in 2018 geconsolideerd kunnen worden. Daar zullen we niettemin hard aan werken. De cijfers zijn in ieder geval een bemoedigende steun in de rug om de ingeslagen weg te vervolgen. Die in het *Activiteitenplan 2017-2020* beschreven weg wordt vooral bepaald door versterking van het Kinderboekenmuseum als het gaat om **fysieke exposities** en uitbouw van het Literatuurmuseum via het gelijknamige **online literair platform**. Dat online platform mocht zich verheugen in een hoog aantal bezoekers. In totaal konden er in 2017 150.000 bezoeken worden genoteerd. Niet eerder in de geschiedenis van het museum werd de collectie zo succesvol naar de ogen van het publiek gebracht.

Voor het eerst in zijn 63-jarige bestaan werd het Literatuurmuseum geïnspecteerd door de **Erfgoedinspectie**. Behoud, beheer, bewaaromstandigheden, collectieadministratie et cetera werden beoordeeld. Het museum kreeg een voldoende voor zijn werkzaamheden op het gebied van het collectiebeheer, al werden er enkele verbeterpunten benoemd. Sommige daarvan waren echter al bij de afronding van het concept-rapport geschiedenis. In het licht van de bezuiniging van 25% die het museum in 2012 kreeg opgelegd, kunnen we tevreden zijn met het inspectierapport, al zal het museum serieus met de aanbevelingen aan de slag moeten gaan.

Het museum is er ook in 2017 in geslaagd belangrijke schrijvers- en illustratorenarchieven te verwerven, ondanks het ontbreken van een aankoopbudget. Op het gebied van het collectiebeheer werden er **belangrijke beleidsdocumenten** voltooid, zoals een up-to-date *Collectieplan* en een *Digitaliseringsplan*. Met de komst van een hoofd Collecties per 1 februari 2018 zullen deze plannen voortvarend worden uitgevoerd. Het feit dat het museum nog altijd kampt met financiële problemen op collectiegebied als gevolg van de forse structurele bezuinigingen in 2012 zullen we maar modieus als een ‘uitdaging’ typeren. De subsidie werd namelijk vanaf het verslagjaar wel verhoogd, maar blijft nog altijd € 550.000 onder het niveau van vóór 2012.

De huisvesting ten slotte legde ook in het verslagjaar een groot beslag op de tijd. Bovendien frustreerde de onzekerheid op huisvestingsgebied de bedrijfsvoering in hoge mate, met name op het gebied van investeringen in tentoonstellingen. Wetend dat het Koninklijke Bibliotheek-complex binnen afzienbare tijd niet langer onderdak kan bieden aan het museum is uitgezien naar **alternatieve huisvesting**. Het oog is gevallen op een prachtig pand en de sterren staan gunstig. In het eerste kwartaal van 2018 zal duidelijk worden of alle overwegingen, berekeningen en beraadslagingen niet voor niets zijn geweest. Als de plannen door kunnen gaan, betekent dat overigens dat het museum niet eerder dan in het eerste kwartaal van 2021

van adres wijzigt. Dat is dan wel een **droomadres**. Die tijd is hard nodig om een geheel nieuw museaal concept neer te zetten, niet alleen op basis van spectaculaire plannen, maar ook gevestigd op een degelijk financieel-zakelijk fundament. Hoofd in de wolken, voeten op de grond!

NB Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief wordt in dit verslag afwisselend aangeduid met: 'NLL', 'het museum', 'Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum' en de 'organisatie'.

2. HET JAAR 2017 IN CIJFERS

	2017	2016
Eigen inkomstenpercentage	38,8 %	45,1 %
Collectie / Studiezaal		
Aanwinsten	130	139
Aanwinsten in meters uitgedrukt	118	145
Schenkers en bruikleengevers	115	99
Geraadpleegde collecties in studiezaal	1.067	1.144
Informatie over collectie verstrekt	103	123
Bezoek onderzoekers in studiezaal	754	781
Tentoonstellingen elders bruiklenen van LM	19	14
Activiteiten		
Tentoonstellingen	17	20
Lezingen en Evenementen	64	54
Bezoekers		
Bezoekers in het museum	101.014	66.685
Bezoekers tentoonstellingen elders	2.879	1.670
Waarvan scholieren	9.590	9.502
Marketing Communicatie		
Promoties (excl. Facebookacties)	12	13
Persberichten verstuurd	34	54
Unieke bezoekers website Literatuurmuseum	102.456	-
Unieke bezoekers website Kinderboekenmuseum	93.535	-
Bezoekers website Letterkundig Museum*		101.196
Bezoeken website Literatuurmuseum	149.831	158.367
Bezoeken website Kinderboekenmuseum	144.701	110.772
Instagram	2.671	1.302
Social media accounts	37.342	32.993
Facebook likes	28.987	26.622
Twitter volgers	5.684	5.069
Abonnees digitale nieuwsbrieven	12.748	12.633
*opgeheven per 1-11-2016		

3. ARCHIEF

Het archief van het Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief (NLL) herbergt meer dan 7.000 schrijvers en illustratoren, en omvat ruim 6 strekkende kilometer documenten en objecten, waaronder circa 1,8 miljoen brieven, 250.000 manuscripten, 65.000 foto's, 2.800 schrijversportretten en 60.000 kinderboekenillustraties. De geprognoseerde jaarlijkse groei van de collectie is circa 90 strekkende meter, maar in 2017 werd dit cijfer opnieuw overtroffen en bedroeg in totaal 118 meter.

In 2017 was de collectie voor 95% geregistreerd, dat wil zeggen opgenomen in het zogenaamde aanwinstenregister. 70% van de collectie is ontsloten. Het aantal objecten dat is gedigitaliseerd is nihil.

Over cijfers de volgende issues betreffend beschikte het museum in het verslagjaar op een uitzondering na niet:

- aantal geconserveerde objecten
- aantal gerestaureerde objecten: 3 borstbeelden
- aantal objecten uit legaten dat door het museum is aanvaard
- aantal objecten uit schenkingen dat door het museum is aanvaard op eigen naam of namens de Staat der Nederlanden
- aantal objecten dat zichtbaar is voor het algemene publiek

Bedacht moet hierbij worden dat deze gegevens niet te verstrekken zijn, omdat de collectie van het NLL voornamelijk bestaat uit vele miljoenen vellen papier, gegeven het feit dat zij voor alles een **archief** is en per definitie een totaal ander karakter heeft dan bijvoorbeeld een **kunstmuseum**, of een **historisch museum**.

Het NLL heeft vooral een **faciliterende functie** ten opzichte van het wetenschappelijk onderzoek, dat wil zeggen dat het zijn collectie op het gebied van het nationale literaire erfgoed ontsluit, beheert en ter beschikking stelt.

De depots en museale ruimten van het Koninklijke Bibliotheek-complex, waarin het museum ook in het verslagjaar gehuisvest was, zijn over het algemeen goed beschermd tegen brand en inbraak, de beheersing van de temperatuur en luchtvochtigheid in het gebouw is minder ideaal. Deze problemen worden onderkend. Er is een voor het complex als geheel werkend calamiteitenplan, waarbij de taken en verantwoordelijkheden met andere gebruikers van het pand goed zijn afgestemd. Een en ander is vastgelegd in het *Beveiligingsplan Gebouw Koninklijke Bibliotheek* en het *Bedrijfsnoodplan Gebouw Koninklijke Bibliotheek*.

De digitale catalogus was ook in 2017 toegankelijk via de **website** van het Literatuurmuseum. Daarnaast was de catalogus toegankelijk via **Picarta** en via de gemeenschappelijke brievencatalogus van de Koninklijke Bibliotheek, universiteitsbibliotheken en enkele soortgelijke instellingen.

In oktober 2017 bracht de Erfgoedinspectie in concept een **inspectierapport** uit. Dit rapport betreft het

beheer van de collectie en doet verslag van de inspectie naar het planmatig beleid, de registratie, het behoud, de veiligheidszorg en de administratieve organisatie met betrekking tot de collectie. Ook wordt verslag gedaan van de zichtbaarheid van de collectie. De Erfgoedinspectie kwam tot de volgende conclusies:

- Het collectiebeheer is grotendeels op orde.
- Registratie en bewaaromstandigheden zijn afgestemd op het hoofdbestanddeel van de collectie die vooral uit archieven bestaat.
- Het gebruik in de registratie van algemene omschrijvingen en van zowel een aanwinstenregister als van een catalogus vraagt om bijzonder ervaren medewerkers en bemoeilijkt in enkele gevallen de terugvindbaarheid van individuele documenten.
- Aangaande het behoud is sprake van enige achterstand in het ompakken van archieven en van niet optimale omstandigheden voor vooral enkele meubelen.
- Het NLL heeft beperkt inzicht in de, centraal door de KB geregelde, bewaarcondities.
- De veiligheidszorg is merendeels op orde, behalve waar het houden van oefeningen en het registreren van incidenten betreft.
- De procedures voor het beheer van de collectie zijn deels nog niet aangepast aan de nieuwe organisatie.

Op grond van deze conclusies beveelt de Erfgoedinspectie aan uitvoering te geven aan het voornemen een digitaliserings- en een behoudsplan op te stellen en aan de hand daarvan verbeteringen aan te brengen in de registratie en het fysieke beheer. Ook beveelt zij aan het inzicht in de centraal geregelde bewaaromstandigheden te verbeteren en actief te onderhouden, zorg te dragen voor regelmatige calamiteitenoefeningen en het voeren van een incidentenregistratie, en het geheel van procedures voor het collectiebeheer bij te werken.

In december 2017 werd het **Digitaliseringsplan** afgerond. In dit plan wordt niet alleen gefocust op de digitalisering, maar ook op de digitale infrastructuur van het museum. Het biedt een concreet plan van aanpak en beschrijft welke nationale rol het museum kan spelen op het gebied van het digitale literaire erfgoed en de wijze waarop het museum deze rol op zich kan nemen.

Het museum heeft nog geen goede digitale infrastructuur die noodzakelijk is voor het op grote schaal digitaliseren en ontsluiten van collecties en archieven en voor het uitwisselen van informatie met andere instellingen ten behoeve van onderzoek en wetenschap. Deze achterstand kan echter ook als een voordeel werken, omdat bij aanvang de juiste keuzes kunnen worden gemaakt voor de genoemde infrastructuur en de digitalisering en ontsluiting van het materiaal. Het plan benadrukt de kansen die er voor het museum zijn een centrale rol te spelen op het digitaliseringsgebied van literaire archieven. Daarvoor moet niet slechts de infrastructuur aangelegd en gedigitaliseerd worden, ook moet de organisatie dit kunnen faciliteren.

Het museum staat voor een aantal flinke uitdagingen, waaronder:

1. Migreren naar een nieuwe duurzame digitale infrastructuur met bijbehorende organisatie

2. Participeren in grote landelijke en Europese projecten met Huygens ING, Koninklijke Bibliotheek, Tresoar, universiteitsbibliotheken en andere partijen
3. Maken van een digitaliseringsslag, projectmatig en structureel.

Het museum moet zijn rol als content provider en als initiator pakken bij grote nationale en internationale projecten. Hiervoor is het van belang dat belangrijke deelcollecties gedigitaliseerd worden. In het Digitaliseringsplan worden daartoe enkele voorstellen gedaan.

In december 2016 werd de eerste versie van het **Collectieplan** vastgesteld. In dit plan is de samenstelling en de betekenis van de collectie beschreven. Vervolgens wordt er ingegaan op het collectiebeleid en de uitvoering daarvan. Het plan eindigt met concrete actiepunten voor de korte en lange termijn. Het Collectieplan is een levend document, waar steeds aan gewerkt wordt. Als relevante nieuwe ontwikkelingen en inzichten daartoe aanleiding geven, worden deze in het plan verwerkt.

3.1 Literatuurmuseum.nl

Literatuurmuseum.nl is de site waarop de organisatie haar collectie toont aan de hand van digitale presentaties en persoonlijke verhalen van hedendaagse schrijvers. Onder het motto 'Kom dwalen tussen schrijvers en verhalen' kan een breed publiek zich hier online verdiepen in grote en kleine verhalen over de Nederlandse literatuur. Het archiefmateriaal van de organisatie is op verschillende niveaus te bekijken: literatuurleefhebbers komen via tekst, beeld en geluid in contact met hun favoriete schrijvers, docenten kunnen lesmateriaal downloaden en via scans in hoge resolutie kunnen aantekeningen en brieven tot in de vezel worden verkend.

Op het literair platform worden **verhalen** gepubliceerd waarin letterkundige documenten uit de eigen collectie geplaatst worden in een breed cultureel-historisch verband. De degelijke en aantrekkelijk vormgegeven verhalen zijn rijkelijk geïllustreerd en hebben een gemiddelde omvang van 9.000 woorden.

Naast de verhalen wordt het online platform verrijkt met **artikelen** die veelal geschreven worden door jonge auteurs, die zich baseren op stukken uit de collectie die zij zelf kiezen. De artikelen hebben een gemiddelde omvang van 700 woorden.

Literatuurmuseum.nl is een gezamenlijk project van het museum en Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Beide bepalen welke onderwerpen interessant zijn voor een verhaal. Medewerkers van de twee organisaties hebben zitting in de redactie, waar de inhoudelijke koers van Literatuurmuseum.nl wordt uitgezet en bewaakt. Uitgangspunten hierbij zijn de rijkdom van het archief, de relevantie van het onderwerp in de (literatuur)geschiedenis en het onderzoek dat reeds verricht is of in de planning staat. De verhalen worden geschreven door conservatoren van het NLL, onderzoekers van Huygens ING en/of literatuurwetenschappers en biografen.

Binnen de verhalen gaan vorm en functie hand in hand. Voor elk verhaal wordt een **multidisciplinair team** samengesteld, bestaande uit een of twee redacteur(en), een storyteller, een developer en een ontwerper. Gezamenlijk wordt bepaald hoe het verhaal het beste verteld kan worden. Elk onderwerp wordt tot leven gebracht met een eigen creatieve invalshoek en steeds wordt gekeken naar de juiste vertelvorm. Elk verhaal is dus op maat gemaakt. De 'storyteller' en conservator c.q. onderzoeker zoeken in het archief naar de verborgen parels en materialen die zij in het nieuwe verhaal willen tonen. Vervolgens bepaalt het team de vorm en de middelen om dat verhaal op een zo'n passend en verrassend mogelijke wijze te publiceren. Zo is bij de verhalen over M. Vasalis en F. Harmsen van Beek gebruik gemaakt van stemacteurs die brieven c.q. gedichten voorlezen (en de inhoud dus tot leven wekken), en is voor het verhaal over de totstandkoming van het verhaal 'Het Veer' van S. Vestdijk een speciale animatie gemaakt waarmee je de totstandkoming van een verhaal kunt volgen en meebeleven, enzovoort. Elke schrijver heeft een persoonlijke vertelwijze die steeds opnieuw leidt tot unieke en **verrassende online exposities**. Geen enkel verhaal binnen Literatuurmuseum.nl heeft dan ook dezelfde opzet.

Naast de verhalen biedt het platform zoals eerder duidelijk gemaakt een veelheid aan artikelen, geschreven door ca. 25 hedendaagse schrijvers - de zogenaamde curatoren van het platform - als Alma Mathijssen, Hanna Bervoets, Alfred Birney, Philip Huff, Ernest van der Kwast, Thomas Heerma van Voss en Christiaan Weijts. Schrijvers die midden in de samenleving staan en actief participeren in het moderne literaire bedrijf. Gefascineerd door bepaalde archiefstukken werpen zij in **prikkelende columns** hun persoonlijke licht op een verrassend document of voorwerp uit de collectie van het NLL. Soms beschrijvend en analyserend, soms verhalend. Ook de onderzoekers van Huygens ING en de conservatoren van het NLL zijn curatoren en schrijven in die hoedanigheid artikelen voor de site.

In het verslagjaar werden er 10 nieuwe verhalen geplaatst. Zo was de aanwinst van het beeldende werk van Leo Vroman aanleiding voor een verhaal over deze dichter en tekenaar. In deze digitale presentatie is Vromans literair en beeldend archief op verrassende wijze in een thematische context geplaatst. Het verhaal is tot stand gekomen in samenwerking met Vromans biograaf Mirjam van Hengel en de Vroman Foundation. Aleid Truijens leverde een digitale presentatie over Hella S. Haasse: 'Miljoenenvoudig gesplitst en toch een' en Eva Rovers schreef een verhaal over Boudewijn Büch: 'Een wereld verzinnen om mezelf waar te maken'.

Tot de 48 nieuwe artikelen behoorden de volgende:

- 'Dubbelspel is niet wit te maken'. Maarten de Graaff over de verfilming van *Dubbelspel* van Frank Martinus Arion
- 'Het Boekenbal: sneu en lachwekkend'. Christiaan Weijts over Boekenbal-illustraties van Peter van Straaten
- 'Bloem in het Witsenhuis'. Roman Helinski over J.C. Bloem in het Witsenhuis
- 'Mayonaise à la Wolkers'. Mohammed Benzakour over *Gifsla* van Jan Wolkers
- 'Een eenzijdig verhaal'. Alma Mathijssen over Jo van Ammers-Küller
- 'Maar wij bemoeien ons niet'. Hanna Bervoets over illustraties van Rie Cramer

- ‘Rogi Wieg’. Gedichten door Ellen Deckwitz gebaseerd op beeldend werk van Rogi Wieg
- ‘Weeskinderen’. Ernest van der Kwast over illustraties van Sieb Posthuma
- ‘De bijgelovige treiterkous’. Alfred Birney over een ansichtkaart van Rudy Kousbroek.
- ‘Het jongensuur’. Renee van Marissing over het typoscript van *Het jongensuur* van Andreas Burnier.

Om het publiek te laten **participeren** is besloten gebruik te maken van de succesvolle crowdsourcing-site VeleHanden.nl. Het bedrijf achter VeleHanden.nl, Picturae BV, heeft veel ervaring in het faciliteren van crowdsourcing-projecten van erfgoedcollecties. VeleHanden.nl heeft een gebruiksvriendelijke webomgeving en is zo ingericht dat een bezoeker, nadat hij is ingelogd, direct aan de slag kan en waar nodig ondersteuning kan opvragen. Redacteuren van Literatuurmuseum.nl kunnen vervolgens indien nodig de bijdrage corrigeren, en ten slotte accorderen.

Om ervaring op te doen met crowdsourcing door het algemene publiek, is er voor gekozen relatief klein te beginnen. Besloten werd te starten met het transcriberen van gevarieerde dagboeken van drie heel verschillende personen: de excentrieke schrijver Lodewijk van Deyssel (1864-1952), schrijver, journalist en Couperus-biograaf Henri van Booven (1877-1964), journalist, criticus en dichter J. Greshoff (1888-1971). Bij elkaar gaat het bij dit Dagboekproject om ruim 21.000 gescande pagina's die stuk voor stuk ontcijferd en ingevoerd worden. In het verslagjaar werd begonnen met het dagboek van Lodewijk van Deyssel. De dagboekpagina's worden een voor een getranscribeerd, waarbij de vrijwilligers tevens wordt gevraagd het onderwerp, het paginanummer en – indien aanwezig – de datum te noteren. Bijzondere vondsten worden gemarkeerd voor de conservatoren en onderzoekers. Met het paginanummer en de datum kunnen vele losse of ongeordende pagina's in de bundels in ieder geval digitaal geordend worden. Dankzij dit project zijn de dagboekpagina's niet alleen mooie plaatjes die online getoond worden. Ze worden ook zinvol online ontsloten en doorzoekbaar gemaakt, zodat iedereen in de dagboeken kan zoeken naar alle mogelijke onderwerpen.

De crowdsourcing-functie stond eind april 2017 live; ze wist in een week tijd – zonder dat er campagne werd gevoerd – al direct een dozijn vrijwilligers te realiseren. Aan het eind van het verslagjaar waren dat er al 145, hoewel uiteraard niet alle vrijwilligers even actief zijn, c.q. veel productie maken.

3.2 Aanwinsten

Het Literatuurmuseum is in het bezit gekomen van een belangwekkend manuscript van **Gerard Reve**. Het betreft een bundel met tien gedichten die hij op zestienjarige leeftijd schreef voor zijn jeugdvriendin. Ze zijn Reves oudst bewaarde geschriften en gelden als zijn 'pre-debuut'. Reve tikte de tien gedichten uit op gelinieerde velletjes uit een schoolschriftje. De velletjes zijn met paperclips aan elkaar bevestigd, bijeengehouden in een groene kaft van een cahier. Hij schonk de bundel op 10 maart 1940 aan Christina ('Stien') Amende. Dit meisje, dat net als Reve op het Vossius Gymnasium zat, deed hij, zo het verhaal wil,

een schriftelijk huwelijksaanzoek, dat overigens vriendelijk werd afgewezen. Enkele van de gedichten nam Reve datzelfde jaar op in zijn debuutbundel *Terugkeer* (1940), die door hemzelf in 50 exemplaren werd verspreid.

Tien jaar na de dood van **Aad Nuis** (1933-2007) heeft het Literatuurmuseum diens literaire nalatenschap verworven. Nuis was dichter, literair criticus, wetenschappelijk medewerker, columnist en in 1994-1998 staatssecretaris van het ministerie van OCW. Hij schreef onder andere in *Propria Cures*, *de Haagse Post*, *de Volkskrant* en *Tirade*. In het overgedragen archief bevinden zich diverse dossiers, onder andere gewijd aan Renate Rubinstein, Breyten Breytenbach en Friedrich Weinreb. Verder bestaat de collectie onder meer uit foto's en gedichten, essays en toespraken in handschrift of typoscript. Naast privé-correspondentie met zijn ouders en jeugdvrienden zijn er brieven van onder meer Jeroen Brouwers, J.H. Donner, Chris J. van Geel, Dick Hillenius, Maarten 't Hart, Frans Kellendonk, Anton Koolhaas en Elly de Waard. Aparte vermelding verdienen persoonlijke documenten als exemplaren van *Brandpunt*, het maandblad van de HBS waarvan Nuis hoofdredacteur was en waaraan hij gedichten als 'Boeken en mensen' bijdroeg, en drie schetsportretjes van de lange, bedachtzame man die op het ministerie de bijnaam had 'twee meter twijfel'. Nuis koesterde die bijnaam als geuzennaam.

Op de avond van zijn derde sterfdag droeg de Vroman Foundation het beeldende werk van **Leo Vroman** over aan het Literatuurmuseum. Vroman, was naast een van Nederlands bijzonderste en veelzijdigste dichters, ook bioloog, joods, eigenzinnig, nieuwsgierig en geestig. En begenadigd tekenaar. Het museum beheerde reeds zijn literaire archief. De overdracht door een kleindochter van de dichter aan de directeur van het Literatuurmuseum vond plaats op 22 februari tijdens een speciale avond gewijd aan de dichter. Tijdens deze bijeenkomst in De Verkadefabriek in Den Bosch werd de heruitgave van het boek *Leo Vroman tekenaar* gepresenteerd en vond het theaterconcert *De vogel in mijn borst* plaats.

Ook **Ingrid & Dieter Schubert** hebben het overgrote deel van hun indrukwekkende archief overgedragen aan het museum, bestaande uit originele illustraties en schetsen. Het 'koningspaar van het prentenboek' is bekend van klassiekers als *Platvoetje*, *Monkie* en *Woeste Willem*. Hun werk wordt in diverse landen uitgegeven en is vele malen bekroond.

Margriet Heymans debuteerde in 1958 in het befaamde kindertijdschrift *Kris Kras*, een begin van een lange, succesvolle carrière als illustrator. Twee keer kreeg ze een Gouden Penneel: in 1973 voor *Hollidee de circuspony* en voor Imme Dros' *Annetje Lie in het holst van de nacht*. Ook als schrijfster liet zij zich niet onbetuigd en ontving ze twee zilveren griffels; haar *Lieveling*, *boterbloem* werd bovendien bekroond met de Woutertje Pieterse Prijs. Illustraties van Heymans doen enigszins denken aan middeleeuwse miniaturen, door de 'platte opstelling' als op een toneel. Met een horizon waartegen zich alles afspeelt. Het 'middeleeuwse' karakter wordt echter ook opgeroepen door de houdingen en lijfjes van de personen, die iets naïefs hebben.

Haar gehele illustratie-archief heeft Margriet Heymans overgedragen aan het museum. Hieronder bevinden zich de illustraties voor de bovengenoemde, bekroonde boeken waartoe ook bijvoorbeeld bekende titels behoren als *Jipsloop*, *De prinses van de moestuin*, *Voor de kleine Poppedeine en de grote Bimbam* en *Wie heeft er mijn kleine broertje gezien?*

Aan de collectie werd in het verslagjaar de literaire nalatenschap van **Lotte Ruting** (1910-1998) toegevoegd. Zij was een kunstenares die onder andere boekomslagen voor De Bezige Bij ontwierp en de aankleding van het Boekenbal verzorgde; zij was een graag geziene gast op menig literair feest. Ook illustreerde zij *Klein TerReurspel* (1946) van Jan G. Elburg, met wie zij een jarenlange relatie onderhield.

Tot het schitterende archief van Ruting behoren jeugdtekeningen vanaf 1922 op losse bladen en in tekencahiers en met aquarelverf ingekleurde ansichtkaarten uit ca 1925-1927. Voorts tekencahiers, portrettekeningen, houtsneden en etsen, ontwerpsschetsen en illustraties voor boekomslagen voor o.a. boeken van Jan G. Elburg, Harry Mulisch en S. Vestdijk. Verder is het typoscript van Elburgs gedicht 'Niet eens een hongertocht' het vermelden waard, evenals een typoscript met illustraties over regen.

A. Alberts (1911-1995) was, zo schrijft Graa Boomsma in zijn recente biografie, 'een groot schrijver en een bescheiden mens, die in ogenschijnlijk openhartige vraaggesprekken toch zijn tong achter zijn tanden hield'. Zijn oeuvre werd in het jaar van zijn dood bekroond met de P.C. Hooft-prijs. In het verslagjaar werd aan de collectie van het museum Alberts' nalatenschap toegevoegd, bestaande uit onder andere handschriften, typoscripten, knipsels en diverse oorkondes van literaire prijzen. Voorts vele losse (familie)foto's en een fotoalbum.

Naast **literaire nalatenschappen en archieven** van Elisabeth Andersen, Maarten Biesheuvel, Remco Campert, Miep Diekmann, Evert Hartman, Jaap Harten, Judith Herzberg, Boeli van Leeuwen, Eric van der Steen, Rein Valkhoff / Anke Servaes, Ger Verrips, Emo Waterland, Leon de Winter en Aya Zikken werd de collectie tevens uitgebreid met **handschriften** van o.a.: Lodewijk Ali Cohen, Lex Althoff, P.C. Boutens, Gerard den Brabander, Miep Diekmann, Jo van Dullemen-de Wit, A.F.Th. van der Heijden, Ed. Hoornik, Kitty Josselin de Jong, Gerrit Krol, H. Marsman, A. Roland Holst, J.W. Schulte Nordholt, Leo Vroman en Jacques A. Waterman. De **brievencollectie** werd aangevuld met brieven van onder meer: Jan Willem de Boer, Jo Boer, H. Marsman, Willem Bilderdijk, F. van den Bosch, A.F.Th. van der Heijden, Joost Zwagerman, Menno ter Braak, Jos Brink, Frans Coenen / Clare Lennart, Adèle Opzoomer, Jan G. Elburg, Elisabeth Eybers, Marnix Gijsen, Frans Kellendonk, Rudy Kousbroek, Michel van der Plas, Marten Toonder, Victor E. van Vriesland, Theun de Vries, Adriaan van der Veen, Gerrit Komrij en Willem Wilmink. Aan de **portrettenverzameling** werden toegevoegd portretten van A. Alberts door P.H. Takens, Remco Campert door F. Harmsen van Beek, S. Carmiggelt door Frank Lodeizen, Anke Serveas door Jaap Min, Rein Valkhoff door Bernard Essers en Aad Nuis door onbekende. Ten slotte werd ook de **illustratiecollectie** uitgebreid met tekeningen van onder meer: Rie Cramer, Jan Emmens, Céline Leopold, Lotte Ruting en Fleur van der Weel.

Dit is slechts een kleine selectie uit een opnieuw rijk jaar. Een compleet overzicht van de aanwinsten is opgenomen in bijlage II.

3.3 Onderzoek en wetenschap

Van liefdesbrieven tot manuscripten, van schrijversportretten tot kinderboekenillustraties: alles wat te maken heeft met het werk en persoonlijke leven van schrijvers en illustratoren is te vinden in de collectie van het NLL. Een ware schatkamer voor de onderzoeker. De organisatie **faciliteert, stimuleert en initieert onderzoek** op het gebied van de moderne letterkunde.

In het verslagjaar werd de studiezaal in het museum zelf in ere hersteld, nadat het museum voor zijn studiezaalfunctie enige jaren gastvrij onderdak had gevonden bij het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

In 2017 werd in de studiezaal, naast overig literair-historisch onderzoek dat daar werd verricht, de collectie geraadpleegd ten behoeve van biografieën over: Jo Boer, P.C. Boutens, Willem Brakman, Remco Campert, Hans Faverey, F. Harmsen van Beek, Roel Houwink, Jef Last, Jacob van Lennep, J.A. dèr Mouw, M. Nijhoff, Leni Saris, Victor E. van Vriesland en Joost Zwagerman.

3.4 Bruiklenen

Ook dit jaar voerde het museum een ruimhartig **depotbeleid**: collecties die langdurig onderzoek vergen, werden op verzoek tijdelijk ondergebracht onder andere bij universiteitsbibliotheken om de reistijd voor onderzoekers tot een minimum te beperken. Zo werden documenten met betrekking tot Johan de Meester verplaatst naar de Universiteitsbibliotheek Nijmegen.

Het museum stelde documenten, foto's e.d. ter beschikking aan redacties van kranten, websites en Tv-programma's en gaf delen van zijn collectie in bruikleen ten behoeve van **tentoonstellingen elders**, onder andere aan het Gemeentemuseum, Den Haag (Peter Vos, Willem Kloos e.a.); Nationaal Archief, Den Haag (J. Slauerhoff); Persmuseum, Amsterdam (Peter van Straaten); Frans Hals Museum, Haarlem (Theo van Baaren); Stadsmuseum, Woerden (T. van Deel); Louis Couperus Museum, Den Haag (Louis Couperus); Het Literatuurhuis, Utrecht (Theo van Doesburg e.a.); Museum Land van Valkenburg (Leo Herberghs); Stadskasteel, Zaltbommel (M. Nijhoff), De Fundatie, Zwolle (diverse collecties), Teylers Museum, Haarlem (Sieb Posthuma).

3.5 Publicaties

In het verslagjaar zagen 6 **publicaties van het museum** het licht. Van het literair-historisch tijdschrift *Zacht*

Lawijd, dat uitgegeven wordt in samenwerking met het Letterenhuis in Antwerpen, verschenen vier afleveringen. Daarin werd onder meer aandacht besteed aan *De leeuw van Vlaanderen*, de Nederlandstalige receptie van William Blake, het werk van Breyten Breytenbach, Cyriel Buysse, Hugo Claus, A. den Doollaard, Agnita Feis, C.O. Jellema, Henri-Floris Jespers, Lucebert en Cees Nooteboom. Het derde nummer was een themanummer, gewijd aan de buitenlandse bemiddelaars die de Nederlandse literatuur in het buitenland mede hebben verspreid. Twee afleveringen van *Goede Papieren* verschenen, met bijdragen over o.a. Gerrit Achterberg, Jo van Ammers-Küller, Frank Martinus Arion, J.C. Bloem, F. Bordewijk, Jopie Breemer, Andreas Burnier, Hugo Claus, Rie Cramer, Willem Frederik Hermans, Jan Hanlo, Gerrit Komrij, Rudy Kousbroek, Uys Krige, Simon Vinkenoog en Jan Wolkers.

In 2017 verschenen 84 publicaties waarin gebruik gemaakt is van de collectie van het museum. Hiertoe behoorden:

- Wolfgang Frommel und Friedrich W. Buri, *Briefwechsel 1933-1984*. Hrsg. von Stephan Bischoff. Göttingen: Wallstein Verlag, 2017.
- Wiel Kusters, *Eikenhout en zinkvioletjes. Jan Hanlo's brieven aan Willem K. Coumans*. Heerlen: Uitgeverij Leon van Dorp, 2017.
- J. van Oudshoorn, *Dagboek 1934-1943*. Bezorgd en van een voorwoord voorzien door Jan Paul Hinrichs.'s-Gravenhage: Statenhofpers, 2017.
- Koen Hilberdink, *J.B.W.P. Het leven van Johan Polak*. Amsterdam: Uitgeverij Van Oorschot, 2017.
- Marten Toonder, *Het woord als gevoel. Essays over tekenfilm, taal, literatuur, kunst en maatschappij*. Bezorgd door Klaas Dribergen. Amstelveen: Klaas Dribergen, 2017.
- Madelon de Keizer, *Als een meeuw op de golven : Albert Verwey en zijn tijd*. Amsterdam: Prometheus, 2017.
- Jan Piet Filedt Kok en Eddy de Jongh, met medewerking van Saïda Vos, *Peter Vos. Getekende brieven*. Amsterdam: Rubinstein, 2017.
- *Humor : 101 jaar lachen om kunst : de geest van dada in de Nederlandse kunst 1916-2017*. Samengesteld door Antoon Erftemeijer en Renske Koster. Haarlem: Frans Hals Museum / De Hallen, [2017].

4. LITERATUURMUSEUM EN KINDERBOEKENMUSEUM

4.1 Tentoonstellingen

Het Literatuurmuseum en Kinderboekenmuseum begroetten in 2017 **ruim 100.000** bezoekers. Tweemaal het aantal bezoekers dat als prestatiedoelstelling met het ministerie van OCW was overeengekomen.

Bezoekers	2017	2016
Bezoekers in het museum	101.014	66.685
Bezoekers tentoonstellingen elders	2.879	1.670
Scholieren	9.590	9.502

4.1.1. Vaste tentoonstellingen

Op zaterdag 10 december 2016 opende Kinderdirecteur Jan Dirk Pesman in het Kinderboekenmuseum de nieuwe, vaste Kikker-tentoonstelling. In de bijna 150 m2 tellende doe- en leertentoonstelling *Ik ben Kikker* komen de geliefde boeken van de internationaal vermaarde Max Velthuijs tot leven en beleven kinderen de avonturen van Kikker en zijn vriendjes Eend, Rat, Varkentje, Haas en Beertje. In de tentoonstelling trekken kinderen een rood-wit gestreepte broek aan en stappen ze de wereld van Kikker binnen. Er is van alles te ontdekken en te doen in de speelse en tot de verbeelding sprekende tentoonstelling: Schatgraven met Beer, taarten maken met Varkentje, schaatsen met Eend, klussen met Rat en nog veel meer. Aan de hand van prikkelende en interactieve spellen komen op luchtige wijze grote emoties als angst, blijdschap en verdriet aan bod, net als in de boeken van Velthuijs. *Ik ben Kikker* is geschikt voor iedereen vanaf 0 jaar en is ondergebracht op de tweede verdieping, naast de populaire expositie *ABC met de dieren mee*.

Behalve *Ik ben Kikker*, telt het NLL nog 6 vaste tentoonstellingen. Onder het motto ontdek, beleef en maak de mooiste verhalen, gaat de jeugd (7+) in *Papiria* op avontuur met een slurper en de eigen fantasie. Dolend door onder meer het Diepe Denkersdal en de Dwarse Donderstenenravijn spelen ze interactieve spellen en maken ze de held van hun eigen verhaal. Wie klaar is, kan in het Verhalenlab aan de slag in een creatieve workshop. Voor jongere kinderen is er naast *Ik ben Kikker* ook *ABC met de dieren mee*. In deze tentoonstelling ontmoeten kinderen al klimmend, klauterend en vooral spelend hun favoriete kinderboekenbeesten. De route door *ABC met de dieren mee* leidt niet alleen langs alle letters van het alfabet, maar ook langs oude en nieuwe bekenden, onder wie Pim en Pom, en Kikker. Van de E van Eten als Rupsje Nooitgenoeg tot de Z van Ziezo, tijd voor Nachtpannenkoeken! Spelenderwijs ontdekken kinderen letters, klanken en rijmwoorden. En het plezier van (voor)lezen.

Voor volwassenen biedt het NLL de overzichtstentoonstelling *Het Pantheon. 100 schrijvers - 1000 jaar*

literatuur, een ode aan schrijvers die het literaire landschap van de Lage Landen hebben bepaald. De **Nationale Schrijversgalerij** toont meer dan 500 geschilderde en beeldhouwde portretten van schrijvers van toen en nu. De foyer van de organisatie herbergt een van de belangrijkste collectiestukken van het NLL: ‘**Namiddag van een faun**’ van Lucebert. Deze 43-meter lange wandschildering is door deze dichter en beeldend kunstenaar in 1983 speciaal voor het NLL gemaakt. Het is de grootste en meest literaire wandschildering die Lucebert ooit maakte. De schildering is zoals Lucebert was: extravagant, kleurrijk, opstandig en gepassioneerd. Wat het extra bijzonder maakt, is het feit dat het kunstwerk een eigenzinnige bloemlezing van de Nederlandse poëzie bevat. De Keizer van de Vijftigers verwerkte namelijk in zijn kunstwerk vele citaten uit de Nederlandse literatuur.

4.1.2. Wisseltentoonstellingen

Een gedicht ervaren in 360 graden, poëzie beleven met je zintuigen. Het kon vanaf 29 januari in de **innovatieve tentoonstelling *Als we in woorden voelen***, een poëtische virtual-reality-ervaring van dichter Micha Hamel en kunstenaar Demian Albers. Hun installatie is het eerste literaire vr-werk ter wereld, die voor het eerst museaal werd gepresenteerd. De installatie ‘Zonder Handen’ was meer dan een poëtische beleving, het is ook een experiment dat het medium virtual reality verkent, onderzoekt en bevraagt. Hoe leven we eigenlijk met technologie en hoe kunnen we verder? Welke mogelijkheden biedt dit nieuwe medium de literatuur? De tentoonstelling *Als we in woorden voelen* stond van 29 januari t/m 28 mei. Ze was gemaakt rondom de installatie ‘Zonder Handen’, die tot stand kwam in het kader van ‘Literatuur op het scherm’, een programma van het Nederlands Letterenfonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie.

Het Kinderboekenmuseum bracht in het verslagjaar een ode aan **Ingrid & Dieter Schubert** en exposeerde een keuze uit de aanwinst. De bijna 80 originele illustraties toonden de ontwikkeling van deze twee begaafde tekenaars. Te zien was hoe ze van een zeer natuurgetrouwe manier van verbeelden overgaan naar een meer gestileerde vorm waarin de karakteristieken van de personages eigenlijk nog sterker naar voren komen. Bijzonder zijn de vele verwijzingen naar beroemde kunstwerken en andere visuele grapjes in het werk van de twee.

4.1.3. Uitbreiding Literaire Routes App

Yvonne Keuls heeft vanaf 2 april een eigen wandeling door Den Haag gekregen met de Literaire Routes App van het Literatuurmuseum. Deze gratis app voor smartphones biedt diverse wandelingen langs locaties uit het leven en werk van schrijvers en dichters, waaronder het Amsterdam van Harry Mulisch en het Harlingen van S. Vestdijk. Ter gelegenheid van de 85ste verjaardag van Keuls breidde het Literatuurmuseum zijn Literaire Routes App uit met de wandeling Yvonne Keuls. Een schrijversleven op 3km². Deze wandeling voert langs de huizen waar Keuls opgroeide, de scholen waar ze in de klas zat, de plekken waar ze kattenkwaad uithaalde. De omgeving waar ze de oorlog beleefde, waar haar Indische tantes rondstruinden, waar ze ten strijde trok tegen onrecht. Dit is de omgeving waar ze inspiratie opdeed - en nog steeds doet -

voor haar veelomvattende oeuvre van proza, toneel, columns, hoorspelen, televisiedrama en film. Verteller tijdens deze wandeling is acteur Kees Coolen en Keuls leest citaten uit haar romans. Om de wandeling compleet te maken kon een bezoek gebracht worden aan de **Yvonne Keuls-tentoonstelling**, die van 2 april – 8 mei te zien was in de Centrale Bibliotheek Den Haag, samengesteld met medewerking van de hoofdconservator van het Literatuurmuseum. Aan de hand van onder meer foto's en familiekiekjes, handschriften en een aantal nooit eerder vertoonde persoonlijke documenten gaf de tentoonstelling een openhartig inzicht in het schrijversleven van Yvonne Keuls.

4.1.4. Literaire actualiteit / Literatuurmuseum.nl

Ook in 2017 bracht het NLL weer een reeks kortlopende vitrinetentoonstellingen gewijd aan de **literaire actualiteit**; bovendien werden foto's, handschriften en voorwerpen in vitrine-exposities gepresenteerd waarover op het online literair platform **Literatuurmuseum.nl** geschreven werd.

Ter ere van zowel de aanwinst van het beeldende werk van **Leo Vroman** als de lancering van het verhaal op het platform Literatuurmuseum.nl wijdde het museum een kleine expositie aan Vromans beeldende werk.

In het kader de Dachau-lezing bracht het museum een kleine hommage aan de in 1970 overleden dichter **Ed. Hoornik**. De kleine expositie van het Literatuurmuseum schetste aan de hand van onder meer brieven, portretfoto's en familiekiekjes, manuscripten en enkele zeldzame uitgaven een beeld van het persoonlijke leven en het dichterschap van Hoornik. Hoogtepunten van de tentoonstelling waren de twee brieven die de dichter vanuit Dachau aan zijn schoonmoeder schreef, de brieven uit de politiecel aan de Weteringschans en brieven vanuit Kamp Vught. Ontroerend is de brief van Hoornik aan zijn vrouw en dochters, voor de laatste geschreven in goed leesbare blokletters: 'Papa zou graag spoedig naar huis komen, maar jullie moeten nog maar een tijdje geduld hebben.'

Aansluitend bij het thema van de Kinderboekenweek, gruwelijk eng, toonde het Literatuurmuseum van begin oktober t/m 26 november een keuze uit de spannende decors die **Carl Hollander** illustreerde voor de 13delige tv-serie *De vloek van Woestewolf* (1974). Velen herinneren zich de serie uit hun jeugd als griezelig. Behalve de muziek van Rogier van Otterloo en het verhaal maakten met name ook de tekeningen van Hollander grote indruk op het toen jonge publiek. *De vloek van Woestewolf* is speciaal geschreven voor de tv door Paul Biegel. Deze serie dankt zijn bekendheid vooral aan een voor die tijd nog nieuwe filmtechniek, de zogenaamde Chroma-key techniek, waarbij acteurs in een lege blauw geschilderde studio speelden; het blauw kon je er later uit filteren en vervangen door andere beelden. Carl Hollander tekende de achtergronden voor de verschillende scenes. Het museum exposeerde een selectie van de originele decorstukken.

Op 20 februari 2017 overleed **Steye Raviez** op 74-jarige leeftijd. Raviez fotografeerde voor onder meer *Haagse Post*, *Avenue*, *Vrij Nederland* en *HP/De Tijd* veel toonaangevende Nederlanders, onder wie veel schrijvers. Ter nagedachtenis aan Raviez toonde het Literatuurmuseum van 10 oktober 2017 t/m 4 maart

2018 uit eigen collectie een selectie van Raviez' schrijversportretten. Te zien waren onder meer Godfried Bomans, Hella S. Haasse, Harry Mulisch, Gerard Reve, Annie M.G. Schmidt, Jan Wolkers en Joost Zwagerman. 'Zeergewaardeerde Kollega, Ik vind je de beste mensenfotograaf die ik ken, omdat je op je foto's ook het innerlijk van de persoon uitbeeldt,' schreef Gerard Reve in een brief aan zijn 'huisfotograaf'. Opvallend aan Raviez' werk is de eenvoud waarmee hij de geportretteerde afbeeldt en tegelijkertijd de persoonlijkheid weet te vangen. Raviez won vier keer de Zilveren Camera.

4.2 Educatie

Educatie is sterk verankerd in het DNA van het NLL. De organisatie staat immers voor **leesbevordering** én het stimuleren van de **eigen talenten en creativiteit**. De diverse educatieve programma's die de organisatie biedt, zijn afgestemd op de ontwikkelingen in het onderwijs en op de door het Ministerie van OCW geformuleerde kerndoelen en sluiten aan bij het taalonderwijs. Daarnaast zijn ze gebaseerd op verschillende didactische filosofieën, onder meer die van Aidan Chambers, dé deskundige op het gebied van lezen en leesbevordering. Het NLL heeft een uitstekende reputatie op het gebied van educatie en sterke banden met het onderwijs. Het is een van de oprichters van het **Haagse Cultuurmenu**, een bijzonder succesvol educatief samenwerkingsverband van musea, dat jaarlijks meer dan 29.000 leerlingen bereikt. Daarnaast is het een van de samenwerkingspartners van de **Cultuurschakel**, de expertise- en bemiddelingsorganisatie voor cultuuronderwijs en cultuurparticipatie in Den Haag. Het NLL draagt bij aan de ontwikkeling van de **doorgaande leerlijn literatuur** die de Cultuurschakel in het kader van het landelijke programma Cultuureducatie met Kwaliteit creëert. Daarnaast biedt het Kinderboekenmuseum lessen aan via de Cultuurschakel; het museum blijkt hierbij zeer populair en staat met het Gemeentemuseum en het Museon in de top 3 van meest geboekte musea in Den Haag.

In totaal ontving het NLL 9.590 leerlingen, ruim 1/3 boven de prestatiedoelstelling van 6.000 leerlingen. Nieuwe lessen die in het verslagjaar aangeboden werden:

- Blij, boos, bang met Kikker. Voor groep 1 en 2
- Wie is Kikker? Voor groep 3
- Speciale museumlessen in het kader van de Kinderboekenweek. Voor groep 4 t/m 8.

Het Kinderboekenmuseum heeft een **uitgebreid educatief aanbod** voor het primair onderwijs en de brugklas bij de verschillende tentoonstellingen; bij de lessen in *Papiria* kan door de scholen gekozen worden uit een breed pakket van workshops. Daarnaast is er binnen het educatieve Haagse samenwerkingsverband het Cultuurmenu een lesprogramma voor de kleutergroepen. Voor ROC's en Pabo's biedt het museum speciale rondleidingen die toekomstige leerkrachten en onderwijsassistenten voorbereiden op leesonderwijs op de basisschool.

Het Kinderboekenmuseum participeert sinds jaar en dag in het Haagse programma het Cultuurmenu, waarin

	Aantal leerlingen 2017	Aantal leerlingen 2016	Aantal lessen 2017	Aantal lessen 2016	Doelstelling prestatieafspraken 2017
Primair Onderwijs	7.526	6.101	313	265	4.000
Voortgezet Onderwijs	769	1.312	24	34	1.000
MBO / HO	1.295	2.089	54	86	1.000
Totaal	9.590	9.502	391	385	6.000

musea en erfgoedinstellingen gezamenlijk een programma bieden voor het Haagse onderwijs, waarbij elke groep van de school een museum bezoekt volgens een doorlopende leerlijn.

Op woensdag 15 maart vond een **Docentendag** plaats die gericht was op leerkrachten in het basisonderwijs, een middag waarin lezen, het stimuleren van leesplezier en praten over kinderboeken centraal stond. Rindert Kromhout, Marijke Liefing en Jan Paul Schutten gaven inspirerende workshops.

Op het online platform Literatuurmuseum.nl worden ook **educatieve pakketten** aangeboden die docenten van het voortgezet onderwijs handvatten aanreiken voor inspirerend onderwijs. Deze lespakketten zijn toegankelijk via een aparte ingang op de site. De gratis lessen stimuleren leerlingen om schrijvers en literaire thema's te ontdekken en deze verder te bestuderen. Net als het platform zelf presenteren de gratis pakketten literatuur op een eigentijdse en toegankelijke manier, met inachtneming van de eisen van het curriculum. Leerlingen krijgen handreikingen om verslag uit te kunnen brengen van hun literaire ontwikkeling; literaire begrippen te leren kennen en te hanteren en het gelezen werk in historisch perspectief te plaatsen.

De educatieve programma's op Literatuurmuseum.nl worden in co-creatie met het onderwijs en experts op het gebied van onderwijs, en onder auspiciën van de coördinator educatie van het NLL ontwikkeld. Ze zijn primair gericht op de bovenbouw van havo/vwo. Op advies van docenten uit het onderwijs worden geen totaalpakketten aangeboden, maar losse educatielessen, zodat docenten hun eigen programma kunnen samenstellen. Ze zijn compact en in een lesuur toe te passen. In te zetten als aanvullend materiaal bij, of als gedeeltelijke vervanging van een aantal opdrachten uit de eigen literatuurmethode. Op verzoek van de docenten die daarover geraadpleegd zijn, is het materiaal heel eenvoudig uit te printen. Deze digitale service heeft waarschijnlijk een negatief effect gehad op het fysiek bezoek vanuit het voortgezet onderwijs.

Op Literatuurmuseum.nl worden bij de verhalen over J. Slauerhoff en Expeditie Nooit meer slapen in totaal 10 educatieve pakketten aangeboden; bij acht andere verhalen zijn inmiddels ook pakketten ontwikkeld die in 2017 werden aangeboden. De 8 pakketten betreffen de verhalen over: Joost Zwagerman, schrijfsters in de negentiende eeuw, Willem Elsschot, Anna Enquist, Charlotte Mutsaers, de geboorte van een verhaal, Remco Campert en Marten Toonder.

4.3 Evenementen

In 2017 organiseerde het Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum 64 evenementen.

Het Kinderboekenmuseum verzorgt samen met de Haagse Kinderopvang 2 Samen al enige jaren een **voorleesontbijt** als aftrap van de Nationale Voorleesdagen. Beide organisaties vragen zo aandacht voor het belang van voorlezen voor de (taal)ontwikkeling van kinderen. Bij voorgaande edities lasen minister Ivo Opstelten, Spike van DI-RECT, Bart Chabot en Alexander Pechtold voor in het Kinderboekenmuseum. Woensdag 25 januari begon de 14e editie van de Nationale Voorleesdagen en las **Erik van Muiswinkel** in het Kinderboekenmuseum voor uit het Prentenboek van het Jaar 2017: *De kleine walvis* van Benji Davies, in de vertaling van Edward van de Vendel. Het Kinderboekenmuseum bracht naast het Nationale Voorleesontbijt ook 's middags activiteiten. In het museum kon iedereen luisteren naar verhalen, tot leven gebracht door de verhalenvertellers van de VoorleesExpress Den Haag en in het Verhalenlab konden kinderen aanschuiven bij een workshop.

De **voorjaarsvakantie** van het museum van 18 februari t/m 5 maart stond in het teken van **vriendschap**. De Verhalendame vertelde aan kinderen van 6 jaar en ouder verhalen over vriendschap. Daarnaast werd in het Verhalenlab de workshop *Malkanderspiegels* georganiseerd, gebaseerd op *Otje* van Annie M.G. Schmidt.

Op donderdag 9 maart organiseerde het Literatuurmuseum samen met het Nederlands Dachau Comité de **Dachaulezing**. Deze stond dit jaar geheel in het teken van oud-Dachau gevangene, de dichter **Ed. Hoornik**. De lezing werd gehouden door Lionel Veer, ambassadeur Unesco. Edwin de Vries, schrijver, acteur en regisseur, las 'Herinnering aan Dachau' van Ed. Hoornik en dochter Erica Stigter-Hoornik sprak over haar vader. De middag werd afgesloten door de volledige cast van *Soldaat van Oranje* met het lied 'Als wij niets doen'.

Van 22 april t/m 7 mei beleefden kinderen in de **meivakantie koninklijke avonturen**, maakten kronen, ontmoetten Prinses Arabella van **Mylo Freeman** en droomden weg bij prinsheerlijke verhalen. Tijdens de vakanties was het museum ook op maandagen geopend.

Op zondag 23 april bracht het Literatuurmuseum **Adriaan van Dis presenteert: Biograaf aan het werk**. Vol ontboezemingen en kijkjes achter de schermen, bedoeld voor de Vrienden van het museum en anderen belangstellenden. Adriaan van Dis ging tijdens een feestelijk programma in gesprek met de biografen van Remco Campert, F. Harmsen van Beek en Hella S. Haasse. Voor de drie biografen – respectievelijk Mirjam van Hengel, Maaïke Meijer en Aleid Truijens – bleek de collectie van het Literatuurmuseum een ware goudmijn. Van Dis sprak met hen over hun ontdekkingsstocht door de papieren die het museum van deze schrijvers beheert en wist ze enkele geheimen te ontfutselen. Daarnaast gaven alle drie ook een exclusief inkijkje in hun werk voor het literair platform Literatuurmuseum.nl. De bijeenkomst werd muzikaal omlijst door Frans van Deursen. Hij bracht gedichten van Leo Vroman ten gehore, op muziek gezet door componisten als Spinvis, Michiel Borstlap en Paul de Munnik.

Op woensdag 10 mei hield **Rindert Kromhout** in het Kinderboekenmuseum in Den Haag de **Annie M.G. Schmidtlezing 2017**. De titel van zijn lezing luidde: *De rattenvanger van Weesp*. Om de strekking ervan te duiden, citeerde Kromhout uit zijn jeugdroman *Soldaten huilen niet*: 'Europa is geweldig, met al zijn schrijvers en schilders en componisten. Die zouden de mensen achterna moeten lopen, dat zouden de echte leiders moeten zijn. Lees! Luister! Kijk! En je zult veel beter begrijpen waarom andere mensen doen en denken zoals ze doen en denken.' Kromhouts lezing vormde de basis voor een petitie die hij aan het eind van het jaar aan de Tweede kamer aanbood. De Annie M.G. Schmidtlezing is al bijna twintig jaar een begrip in de wereld van de kinder- en jeugdliteratuur. Elk jaar geeft een gelauwerd schrijver op persoonlijke wijze zijn visie op de (studie van de) kinder- en jeugdliteratuur. Bekende auteurs uit Nederland en Vlaanderen hebben in de afgelopen jaren de lezingen verzorgd, onder wie Paul Biegel, Imme Dros, Harm de Jonge, Sjoerd Kuiper, Joke van Leeuwen, Bart Moeyaert, Gideon Samson en Edward van de Vendel. De lezing werd georganiseerd in samenwerking met Stichting Lezen, het Nederlands Letterenfonds en de Stichting IBBY-Nederland, onder meer uitgever van de publicatiereeks *Literatuur zonder leeftijd*, waarin de lezing traditioneel gepubliceerd wordt.

Eva Koning (11) is in het verslagjaar uitgeroepen tot de nieuwe **kinderdirecteur** van het Kinderboekenmuseum. Eva won woensdag 17 mei de 24ste landelijke finale van De Nationale Voorleeswedstrijd en mag zich niet alleen een jaar lang Voorleeskampioen noemen, maar ook kinderdirecteur. Eva ontving de bronzen voorleestrofee uit handen van Jan Dirk Pesman, voorleeskampioen van 2016 en voormalig Kinderdirecteur van het Kinderboekenmuseum. De Brabantse kampioene is de zesde Kinderdirecteur van het Kinderboekenmuseum. Ze heeft een belangrijke rol bij de start van tentoonstellingen en evenementen.

Bas Heijne heeft donderdag 18 mei de **P.C. Hooft-prijs 2017** in ontvangst genomen. De oeverprijs, die dit jaar bestemd was voor beschouwend proza, werd hem traditiegetrouw uitgereikt tijdens een feestelijke bijeenkomst in het Literatuurmuseum. Aan de belangrijkste Nederlandse literaire prijs is een bedrag verbonden van € 60.000. 'Een oproep om in onbevangenheid en met scherpzinnigheid, en zonder pasklare antwoorden, te observeren, te lezen, te ervaren, en achter de façade te kijken, op zoek naar de dingen die je in eerste instantie niet ziet en die toch zinvol blijken te zijn, in een vaak onbegrijpelijke wereld – dát is wat hij ons, en mij, leert,' zei Cornald Maas in zijn laudatio over Heijne. 'En die wereld wordt er misschien niet altijd begrijpelijker door maar – dankzij Bas' blik en aansporing – wel mooier, en troostrijker, en draaglijker.' Naast Maas waren er optredens van Wende Snijders en pianist Thomas Beijer. Juryvoorzitter David Van Reybrouck las het rapport en uiteraard sprak Bas Heijne een dankwoord uit.

Ruim 4.500 bezoekers trokken zondag 11 juni de zeven zeeën rond. De **Kinderboekenparade** van het Kinderboekenmuseum in Den Haag stond dit jaar in het teken van de zee, waardoor het gratis festival garant stond voor avontuur en ontdekkingsreizen. Zeemeerminnen, piraten, zeebonken en andere zeewaardige wezens overspoelden het museum. Jong en oud genoten van optredens van onder meer Paul van Loon, Tosca

Menten, Vivian den Hollander en Selma Noort, of gingen zelf aan de slag in een van de vele inspirerende workshops door o.a. Ingrid & Dieter Schubert en Mylo Freeman. Bijzonder was de exclusieve masterclass door Thé Tjong-Khing, waarin de meester-illustrator met kinderen een reuze wandschildering vol zeemonsters maakte. Reggie Naus gaf tips over hoe je de schrik der zeven zeeën wordt en Sanne te Loo maakte met veel enthousiaste Kinderboekenparadegangers een enorme stoeptekening vol zeemeerminnen. Verder waren er buiten volop (water)activiteiten; er werden onderzeedieren gemaakt, bootjes te water gelaten en gespetterd in de Anna van Buerenfontein. Een van de hoogtepunten was de bekendmaking van de winnaars van de Prijs van de Nederlandse Kinderjury. De Kinderboekenparade werd gehouden in en om het Kinderboekenmuseum. Het festival werd georganiseerd in samenwerking met de CPNB.

De **Zomertekenschool** van het Kinderboekenmuseum stond in het teken van **Ingrid & Dieter Schubert**. Het museum bracht de hele vakantie diverse inspirerende activiteiten, waaronder twee exclusieve tekenworkshops door Ingrid & Dieter Schubert zelf.

Aansluitend bij het thema van de **Kinderboekenweek** stond het Kinderboekenmuseum de hele maand oktober én november vol van spannende activiteiten. Vibeke Roeper vertelde 8 oktober alles over scheurbuik, munterij en andere VOC-gruwelijkheden, Vivian den Hollander bracht 15 oktober de muzikale voorstelling *Lekker nooit niet bang*, en Harmen van Straaten gaf 22 oktober de tekenworkshop *Grote Griezels*. Tosca Menten, Jozua Douglas en Manon Sikkels vormen De Lachende Zaag en het trio kwam 5 november naar het museum met de voorstelling *Gruwelijk Grappige Griezelverhalen*. Op 26 november sloot Jacques Vriens de huiveringwekkende herfst af. Naast de optredens van schrijvers en illustratoren trakteerde de Verhalendame op een Verhalenshow met de grimmigste verhalen, naar de sprookjes van de gebroeders Grimm en konden kinderen hun fantasie de vrije loop laten in een workshop, een monster maken om de creaties vervolgens te laten dansen, zweven, sluipen voor een decor dat Carl Hollander maakte voor de tv-serie *De vloek van Woestewolf*.

Het Literatuurmuseum ging tijdens de **Museumnacht** op zaterdag 21 oktober virtueel. In een bijzondere virtuele ervaring op het Plein in Den Haag konden bezoekers in een gedicht stappen en dit beleven met alle zintuigen in het glazen LiteratuurmuseumLab – omringd door vuurkorven – met een vr-reality-bril. In woord en beeld beleefden bezoekers de poëtische vr-experience 'Zonder Handen' van dichter Micha Hamel en kunstenaar Demian Albers. Pure literatuur in 3D.

De Jan Campert-Stichting bracht in samenwerking met het Literatuurmuseum vrijdag 24 november een boeiende middag over **Literatuur op tv** met Jeroen Dera, Marieke Winkler, Adriaan van Dis K. Schippers, Büch-biograaf Eva Rovers, Maarten Asscher, Connie Palmen en *Boeken*-presentator Jeroen van Kan. Een goed gesprek met Adriaan van Dis, een intellectueel debat met Michaël Zeeman, literair entertainment met Boudewijn Büch et cetera: literatuur heeft vele gezichten op wat Gerard Reve de 'verrekijk' noemde. Alles kwam voorbij: nostalgie, debat op het scherpst van de snede, successen, mislukkingen en onvergetelijke fragmenten.

Winterpret was het thema van de **kerstvakantie**. Van 23 december t/m 7 januari vierde het museum de verjaardag van **Kleine IJsbeer**. Geestelijk vader **Hans de Beer** kwam naar het museum voor een interactieve tekendemonstratie waarin hij met het publiek IJsbeer-tekeningen maakte. Onze verhalendame vertelde winterse verhalen en in de workshopruimte maakten kinderen een winterwonderland sneeuwbol.

4.4 Marketing en Publieksbereik

Het Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum heeft in 2017 een recordaantal bezoekers behaald. Op 29 december werd de driejarige Pieter uit Den Haag als **100.000ste bezoeker** verwelkomd.

De toename komt met name door het prijswinnende Kinderboekenmuseum dat elk jaar weer aan populariteit wint. Dit museum is de ideale culturele bestemming voor het hele gezin, omdat er voor elke leeftijdscategorie iets te beleven valt. Ook weet een groeiend aantal expats en buitenlandse toeristen het museum te vinden. Directeur Aad Meinderts: 'Met de meer dan 100.000 bezoekers die dit jaar onze tentoonstellingen bezochten en manifestaties bijwoonden, winnen we aan belang, invloed en zichtbaarheid. Dat is mooi voor ons museum, maar het is ook belangrijk voor de positie van (jeugd)literatuur.'

Virtueel bezoek	2017	2016
Bezoeken website Letterkundig Museum	-	101.196 (per 1-11-2016 opgeheven)
Bezoeken website Literatuurmuseum	149.831	158.367
Bezoeken website Kinderboekenmuseum	144.701	110.772
Totaal bezoeken websites	294.532	372.625*
Facebook likes	28.987	26.622
Twitter volgers	5.684	5.069
Instagram volgers	2.671	1.302
Abonnees digitale nieuwsbrieven	12.748	12.633

*In dit cijfer zijn ook bezoeken aan andere sites die het museum tot 2017 beheerde, opgenomen (bijvoorbeeld Papiria.nl)

De **doelgroepen** van het NLL zijn zeer divers. Het archiefdeel richt zich op de specialistische bezoeker, literatuurhistorici en biografen. Het museale deel van het Literatuurmuseum mikt op diverse doelgroepen die vanuit een recreatieve en educatieve behoefte naar het museum komen, waaronder cultuurliefhebbers en het voortgezet onderwijs. Het Kinderboekenmuseum trekt vooral families met kinderen van 0-13 jaar. Daarnaast wordt dit museum bezocht door het primair onderwijs en de brugklas, waardoor de organisatie veel kinderen

ontvangt met een migrantenachtergrond en uit de lagere sociale welstandsklassen.

4.4.1. Marketing communicatie Kinderboekenparade

Het Kinderboekenmuseum heeft zijn festival de Kinderboekenparade onder meer gepromoot door actieve pr te bedrijven. In totaal heeft het museum 4 persberichten verstuurd over het festival, waarbij steeds naar een nieuwe invalshoek werd gezocht. Het museum lanceerde mei 2017 een **nieuwe website**, die meer dan de voormalige oude site veel betere mogelijkheden biedt het festival op inspirerende wijze te communiceren. Ook via zijn nieuwsbrieven en sociale media (Twitter, Facebook en Instagram) heeft het museum de Kinderboekenparade bij zijn achterban onder de aandacht gebracht.

Ook de traditionele middelen werden ingezet, zoals posters en flyers. Deze zijn verspreid circa 150 bibliotheken door heel Nederland, ruim 50 (kinder)boekhandels in de regio Den Haag, ruim 350 scholen en BSO-locaties, en ruim 400 culturele instellingen, cafés, pannenkoekenhuizen et cetera in Den Haag, Leiden, Delft en Zoetermeer. De flyer werd eveneens meegestuurd met het blad *Lezen* (oplage 8.000), een vaktijdschrift dat veel wordt gelezen door leerkrachten. Een grote **outdoor-campagne** in Den Haag zette het festival op de kaart, vanaf eind mei zijn er op 325 strategische punten in Den Haag en omgeving A0 en A1-posters geplaatst. Automobilisten werden op de Utrechtse Baan begroet en uitgezwaaid door twee grote Kinderboekenparade-Billboards. Ook aan treinreizigers was gedacht: op station Den Haag Centraal werd de Kinderboekenparade op een groot scherm aangekondigd in Haagse Highlights en ook RailTV besteedde op 10 grote stations aandacht aan het evenement.

Daarnaast werd zowel online als op **social media** geadverteerd. Het museum plaatste advertenties op Den Haag.com en Kidsproof.nl en zette een Facebook-campagne in om het festival actief onder de aandacht te brengen. In de weken voorafgaand aan de Kinderboekenparade werd een video ad – een vrolijk promo filmpje met sfeerbeelden van het voorgaande jaar – ingezet, in combinatie met een event ad, waarin mensen aangemoedigd werden aan te geven al dan niet aanwezig te zijn bij het festival. De promofilm werd ruim 63.000 bekeken en de event ad had een bereik van circa 40.000 Facebook-gebruikers. Het museum heeft ook dit jaar weer een videoregistratie van het evenement laten maken.

Uiteraard hebben ook de deelnemende schrijvers en illustratoren en hun uitgevers, en de samenwerkingspartners zich beijverd hun sterke achterban te informeren over de Kinderboekenparade middels social media, nieuwsbrieven, websites et cetera. Met name de CPNB heeft in zijn communicatie over de Kinderjury, zowel naar de stemmers, de pers en het onderwijs, volop de Kinderboekenparade gepromoot.

Het Kinderboekenmuseum heeft zich ingezet ook kinderen met een **taalachterstand** en/of een niet-Westerse achtergrond te enthousiasmeren voor een bezoek aan de Kinderboekenparade. Het museum heeft deze twee groepen kinderen onder meer bereikt door WegenerMedia flyers te laten verspreiden in de Haagse Schilderswijk en Transvaal. Ook werd het festival vermeld in de fysieke nieuwsbrief van de Haagse

Ooievaarspas (een gratis kortingspas voor Hagenaars met een laag inkomen); deze viel bij 50.000 huishoudens op de mat. Ook werd het festival actief gepromoot via de Haagse Sporttuin Schilderswijk, een belangrijk centraal punt in deze wijk. Daarnaast was het museum aanwezig tijdens het Escamp-festival, waardoor het direct contact had met deze doelgroepen. Ook bij andere evenementen was het museum aanwezig om te informeren over en enthousiasmeren voor de Kinderboekenparade, zoals het Bevrijdingsfestival op 5 mei, dit evenement trekt gemiddeld 70.000 bezoekers uit alle lagen van de bevolking.

Berichten over de Kinderboekenparade verschenen in landelijke en regionale kranten en bladen als het *AD*, *Kidsweek* en *NRC Handelsblad*. De media-inspanningen rondom de Kinderboekenparade leverden uiteindelijk aan free publicity 29 berichten in printmedia op, met een advertentiewaarde van circa € 20.000. Dit is minder dan vorig jaar; het Kinderboekenmuseum vermoedt dat er vorig jaar meer over de Kinderboekenparade en de Kinderjury werd geschreven omdat cabaretier Jochem Myjer een van de genomineerden was. Daarentegen was er voorafgaand aan het evenement op internet en op social media meer aandacht voor het evenement dan vorige jaren. Diverse instellingen en organisaties noemden het evenement in hun nieuwsbrieven, waaronder Den Haag Marketing (20.000 mailadressen) en de Cultuurschakel, de expertise- en bemiddelingsorganisatie voor cultuuronderwijs en cultuurparticipatie in Den Haag (15.000 mailadressen). Verder besteedde de regionale Omroep West aandacht aan het festival en wist de uitreiking van de Prijs van de Nederlandse Kinderjury het Jeugdjournaal te halen. Voor het eerst kwam **NU.nl** langs voor een **video-verslag** van de happening.

Vanwege de weidse opzet van het festivalterrein is er voor de zesde editie extra aandacht besteed aan de communicatie en signing op locatie. Voor het eerst had het museum een speciaal programmaboekje ontwikkeld. Naast een plattegrond en blokkenschema bevatte het boekje ook informatie over de schrijvers/illustratoren en de diverse workshops. Zowel het programmaboekje als de aankleding droegen op een vrolijke manier bij aan de festivalbeleving.

4.4.2 Marketing communicatie Literatuurmuseum.nl

Google-analytics resultaten tonen aan dat Literatuurmuseum.nl een **mondiaal bereik** heeft. Van Alaska tot Nieuw-Zeeland; het online platform wordt bijna overal ter wereld bezocht. 90% van de bezoeken komt uit Nederland, de overige 10% uit 39 andere landen (o.a. Amerika, Rusland, India, Japan en Peru). Binnen Nederland wordt het platform het best bezocht vanuit de Randstad, iets minder populair is het in de Flevopolder en Zeeland. Opvallend is de leeftijdsverspreiding. Waar het NLL met zijn archief en het museale deel voor volwassenen vooral 55+ers trekt, weet het Literatuurmuseum.nl ook opmerkelijk **veel jongeren** te bereiken.

Zowel de verhalen als de artikelen worden bijzonder goed gelezen, blijkt uit cijfers van Google- analytics. En aantal treffende voorbeelden: het verhaal over Willem Frederik Hermans is circa 13.000 keer bekeken,

ruim 10.000 mensen hebben het verhaal Vier schrijvers – vier weken gelezen en Christiaan Weijts' artikel over het Boekenbal trok ruim 6.500 lezers.

De communicatiefocus lag in eerste instantie op de literatuurliehebber, waarbij de belangrijkste tools free publicity en online communicatie waren, maar een online platform vraagt natuurlijk om **online communicatie**. Via social media wordt betrokkenheid en affectie van het publiek bewerkstelligd, en traffic naar de verhalen en artikelen gegenereerd. Het NLL zet met name flink in op Facebook-ads, waarbij elke ad steeds specifiek getarget wordt om ook de latente literatuurliehebbers te bereiken. Zo werd het artikel van Jerry Hormone over de racefiets van Bob den Uyl onder de aandacht gebracht bij wielersfans en het stuk van Alma Mathijssen over de brieven van Annie M.G. Schmidt aan haar moeder bij de doelgroep moeders. Ook Twitter, wordt ingezet als tool om de **dialogo** met de meer professionele doelgroep aan te gaan: schrijvers, uitgevers, redacteurs, etc. Recentelijk is ook gestart met Instagram waarop de jongere doelgroepen zich bevinden. Opvallend is het minimale aantal uitschrijvingen van Facebook, Twitter en de nieuwsbrief. Het toont aan dat de geleverde content gewaardeerd wordt. De diverse online kanalen van beide partners zijn ingezet om de achterban op de site te attenderen en vanzelfsprekend wordt ook op de sites, in nieuwsbrieven en op social-media kanalen van de samenwerkingspartners verwezen naar het platform. Daarnaast fungeren de curatoren als ambassadeur voor het platform. Ook zij verwijzen regelmatig naar Literatuurmuseum.nl.

Hoewel het gros van de communicatie online plaats vindt, wordt er ook actief pr bedreven om Literatuurmuseum.nl onder de aandacht te brengen. Zo zijn voorafgaand aan en gedurende de looptijd van het project diverse **persberichten** verstuurd, waarbij steeds werd gezocht naar een nieuwe invalshoek.

Traditionele kanalen werden eveneens ingezet ter promotie van het platform. Er is een flyer ontwikkeld en verspreid, evenals fraai vormgegeven ansichten met prikkelende quotes van schrijvers, linnen tasjes met het logo van het Literatuurmuseum en een prachtig moleskine-notitieboekje. Verder werden voor het voortgezet onderwijs **posters** ontwikkeld, die zeer enthousiast werden ontvangen door docenten.

5. SAMENWERKING

Het museum werkte ook in 2017 bij vele projecten samen met een zeer groot aantal organisaties, van het Nederlands Dachau Comité tot de Stichting IBBY Nederland, zoals uit het voorgaande genoegzaam is gebleken. De uiteenlopende samenwerkingsverbanden zijn te talrijk om alle in dit verslag te vermelden. Drie voorbeelden volstaan.

Vanaf 2 februari is het Anna van Burenplein naast Den Haag Centraal verlevendigd met vier befaamde quotes van invloedrijke mensen. Zoals dit citaat van Louis Couperus: “Zoo ik ièts ben, ben ik een Hagenaar”. De door VOLLAERSZWART vormgegeven uitspraken zijn onderdeel van het **EAST RIVER kunstproject** en werden onthuld door de Haagse woordkunstenaar Manu van Kersbergen.

De vier quotes verwijzen naar de bijzondere collecties van de culturele organisaties - de Koninklijke Bibliotheek, het Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum en het Nationaal Archief - aan het Anna van Burenplein en tonen aan hoe krachtig woorden kunnen zijn. De quotes van Couperus, Erasmus, Paul Biegel en prinses Juliana zijn in goud gegoten en sieren de trambrug en de uitgang van het Centraal Station. Op een speelse manier verlevendigen ze het plein en nodigen ze passanten uit een bezoek te brengen aan de nabijgelegen erfgoedinstellingen.

De plaatsing van de quotes is een initiatief van de bovengenoemde organisaties in samenwerking met New Babylon, Stichting Den Haag Nieuw Centrum, Universiteit Leiden en Gemeente Den Haag, en is een volgende stap in de complete make-over van het Anna van Burenplein. Eind september is daar al de Anna van Buerenfontein geopend en zijn fraaie houten banken en plantenbakken geplaatst, waardoor er een oase is ontstaan waar gebruikers, reizigers en bewoners kunnen verblijven en elkaar ontmoeten.

Het EAST RIVER-kunstproject, naar een ontwerp van VOLLAERSZWART, is een samenwerking tussen het Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum, de KB, nationale bibliotheek, het Nationaal Archief, New Babylon, Stichting Den Haag Nieuw Centrum, Universiteit Leiden en Gemeente Den Haag. Het kunstproject verlevendigt het gebied rondom het Anna van Burenplein en gaat op speelse manier de verbinding aan met de omgeving. De ‘Golden Brick’, bouwsteen van de EAST RIVER is afgeleid uit het patroon dat verwerkt is in de Haagse Loper; een belangrijke looproute richting de Haagse binnenstad.

De Kinderboekenparade is het tweede voorbeeld van samenwerking die vele partners bijeenbrengt. Voor het Kinderboekenmuseum is de **CPNB** bij het festival de Kinderboekenparade de belangrijkste partner. De unieke samenwerking tussen twee belangrijke literaire organisaties kende vele voordelen, op zowel organisatorisch, educatie- en financieel gebied als op het terrein van communicatie. Zo profiteerde het festival van zowel de (lokale) bekendheid van het Kinderboekenmuseum als van het grote, landelijke communicatiebereik van de Nederlandse Kinderjury. In aanloop naar het festival was er een goede afstemming over opbouw, programmering en communicatie.

Voor de Kinderboekenparade 2017 heeft het Kinderboekenmuseum verder samenwerking gezocht met een

aantal lokale partners. Hierbij is kritisch gekeken naar de doelstellingen van de organisatie en naar de betreffende achterban. Net als bij vorige edities leverden Art-S-Cool, de Bibliotheek Den Haag, Stichting Aight, Kinderopvang 2Samen (alle uit Den Haag afkomstig) een bijdrage door een inhoudelijke workshop te verzorgen. Helaas zag Huis van het Boek / Museum Meermanno in 2017 geen mogelijkheden een bijdrage te leveren. Daarentegen haakte het naast het Kinderboekenmuseum gelegen Nationaal Archief wel aan bij de Kinderboekenparade en leverde het een inhoudelijke bijdrage die aansloot bij zowel zijn VOC-tentoonstelling als het thema van de Kinderboekenparade. De Haagse Kinderboekwinkel Alice in Wonderland verzorgde net als in 2016 de boekverkoop.

Bij een festival hoort natuurlijk ook lekker eten en drinken. Sinds eind mei is MingleMush, een foodcourt aan het Anna van Buerenplein, volop in bedrijvigheid. Zij zijn dus ook meegenomen als onderdeel van de nieuwe locatie-opzet; daarom zijn er dit jaar vrijwel geen foodtrucks neergezet. Helaas bleek het exotische foodaanbod in MingleMush niet goed aan te sluiten bij de smaak van kinderen en de poffertjes sloegen op de warme dag niet aan. De verkoop van ijsjes en donuts van MingleMush vonden daarentegen wel gretig aftrek. Het Kinderboekenmuseum wil voor een volgende editie daarom weer meer vrolijke foodtrucks inzetten en daarmee beter inspelen op de behoeftes van de doelgroep. Behalve op het Anna van Buerenplein was er ook in het gebouw catering. Karsten&Kuipers hadden een koffiecorner in de foyer en Vitam verzorgde de koffieverkoop in de centrale hal.

Ten slotte: het museum sloot in het verslagjaar een overeenkomst met de **Schoolschrijver**, een landelijke organisatie die met name **taalzwakke scholen** koppelt aan schrijvers die op 'hun school' gedurende een lange periode aan de slag gaan om leerlingen enthousiast te maken voor lezen en hun taalondersteuning bieden. Het Kinderboekenmuseum faciliteert de Schoolschrijver in de regio groot Den Haag.

6. ORGANISATIE

Het Archief, het Literatuurmuseum en het Kinderboekenmuseum vormen samen de Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief (voorheen Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum). Binnen de organisatie is er qua personeel geen scheiding in entiteiten. In oktober van het verslagjaar werd de bestuursstructuur gewijzigd. Het klassieke bestuur werd omgevormd tot een Raad van Toezicht en de directeur werd directeur-bestuurder. Vijf leden van het voormalige bestuur vormen de Raad van Toezicht.

6.1 Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht van de Stichting NLL bestond op 31 december 2017 uit:

Naam	van	tot
Koos van der Steenhoven, voorzitter	30-08-2017	20-11-2018
Marita Mathijssen-Verkooijen	30-08-2017	18-05-2019
Jan Boerstool	30-08-2017	18-05-2019
Helma van Lierop-Debrauwer	30-08-2017	29-09-2018
Martijn David	30-08-2017	23-03-2019

De Raad van Toezicht heeft in het verslagjaar besloten dat de zittingstermijn van mevrouw Van Lierop-Debrauwer afloopt op 29 september 2018 en dat aan die van de heer Boerstool en mevrouw Mathijssen op 18 mei 2019 een einde komt. De heren Van der Steenhoven en David zijn voor een termijn van drie jaar opnieuw herkiesbaar, respectievelijk per 20 november 2018 en 23 maart 2019.

Het oude bestuur vergaderde in aanwezigheid van de directeur en de adjunct-directeur in 2017 twee maal, de Raad van Toezicht een maal. Daarnaast was er geregeld bilateraal overleg tussen de directeur en de voorzitter. In het verslagjaar is de **Governance Code Cultuur** toegepast. Het museum onderschrijft de **Code Culturele Diversiteit** en zal de implementatie daarvan verder ter hand nemen.

Nevenfuncties Raad van Toezicht

1. Koos van der Steenhoven is gepensioneerd Adviseur.

Nevenfuncties:

- president-commissaris van Havenbedrijf Amsterdam
- voorzitter Programmaraad Gevaarlijke Stoffen

2. Jan Boerstool is dichter.

Nevenfuncties:

- penningmeester Steunstichting Letterkundig Museum,
- lid Adviesraad Auteursbond
- lid Geschillencommissie LIRA

3. Martijn David is Algemeen Secretaris Groep Algemene Uitgevers bij het NUV / Senior Adviseur IE, Collectieve Rechten en Privacy bij het NUV.

Nevenfuncties:

- bestuurslid Stichting Reprorecht
- bestuurslid sectie PRO-mandaat van de Stichting PRO
- bestuurslid PRO secties PRN, CLIP en PLU
- bestuurslid sectie Geschriften van de Stichting Leenrecht
- bestuurslid Koninklijke Vereniging van het Boekenvak/ Stichting Marktonderzoek Boekenvak
- bestuurslid Stichting Brein
- bestuurslid Federatie Auteursrechtbelangen
- bestuurslid Dr. P.A. Tielestichting
- bestuurslid NBD Biblion
- bestuurslid Stichting Leescultuur & Literatuur
- president The Dickens Fellowship, Haarlem Branch

4. Helma van Lierop-De Brauwer is hoogleraar kinder- en jeugdliteratuur aan de Universiteit van Tilburg.

Nevenfuncties:

- voorzitter van IBBY-Nederland
- bestuurslid van de Stichting Woutertje Pieterse Prijs
- bestuurslid van de Onderzoeksschool Literatuurwetenschap (OSL)
- redactielid Literatuur zonder leeftijd
- lid van de advisory board van het tijdschrift International Research of Children's Literature
- lid van de editorial board van de boekenserie 'Europäische Studien zur Kinder- und Jugendliteratur/European Studies on Children's and Young Adult Literature'

- lid van de the scientific board of the Jahrbuch der Gesellschaft für Kinder- und Jugendliteraturforschung
- eindredacteur van een handboek fictieonderwijs voor leraren in opleiding

5. Marita Mathijssen is emeritus hoogleraar Moderne Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam.

Nevenfuncties:

- gastonderzoeker Universiteit van Amsterdam, afdeling Nederlands
- voorzitter Stichting Vrienden van het Harry Mulisch Huis
- voorzitter van het Genootschap Jacob Israel de Haan
- lid adviesraad Erfgoed Universiteit van Amsterdam
- voorzitter commissie Geesteswetenschappen NWO beoordeling Vidi-aanvragen geschiedenis 2018
- voorzitter commissie toekenning Prijs der Nederlandse Letteren 2018
- adviseur Fonds voor de Letteren
- lid Raad van bestuur Ons Erfdeel
- lid Stuurgroep Limburgportaal DBNL

De hoofden van de drie afdelingen vormen samen met de directeur-bestuurder het Management Team. Na een dienstverband van bijna veertig jaar nam Salma Chen (hoofdconservator) in het verslagjaar afscheid van het museum door gebruik te maken van de mogelijkheden die het prepensioen biedt. Het museum is Salma veel dank verschuldigd; na het vertrek van het hoofd Collecties heeft zij als hoofdconservator een groot deel van diens taken overgenomen en deed dat op voorbeeldige wijze. Dankbaarheid geldt eveneens Annelies Flinterman (medewerker Collecties), die na 44 dienstjaren in 2017 de pensioengerechtigde leeftijd bereikte. Het vertrek van beide medewerkers, die zo lang aan het museum verbonden zijn geweest en die over een grote kennis van de collectie beschikken, betekent een verlies voor de organisatie.

Maud van Tongeren (coördinator Educatie), een gewaardeerde kracht, verliet helaas het museum om in haar woonplaats aan de slag te gaan als educator bij Museum Gouda.

6.2 Personeel

Het personeel bestond op 31 december 2017 uit de hieronder vermelde personen.

Directie

Aad Meinderts, directeur-bestuurder

Ingrid Verkiel, adjunct-directeur / hoofd Publiekszaken en Tentoonstellingen

Secretariaat, Inge Stikkelorum, directie-assistent

Nevenfuncties van de directeur-bestuurder:

- voorzitter van de Jan Campert-Stichting
- ambtelijk secretaris van Stichting P.C. Hooft-prijs voor Letterkunde
- ambtelijk secretaris van het Willem Kloosfonds
- redactielid *Zacht Lawijd*

Collecties

Salma Chen, hoofdconservator

Carina Brummel, conservator

Daan Cartens, conservator

Dick Welsink, conservator

Nadine van Maanen, projectleider Literatuurmuseum.nl

Christie Hak, medewerker collecties

Jessica Brul, medewerker collecties

Madelon Monté, medewerker studiezaal

Anita van Oostrom, medewerker studiezaal

Vrijwilligers

Niels Bokhove

Sven Feenstra

Leni Quann

Rian van de Sande

Rudy Schreijnders

Sandra de Vries

Ronald van Zoelen

Nevenfuncties van de hoofdconservator:

- bestuurslid Vroman Foundation
- bestuurslid Louis Couperus Museum

Publiekszaken

Anouk van Dijk, coördinator educatie

Maaïke Kramer, pr en communicatie

Astrid Oosterhof, coördinator evenementen

Leonie Keyzer, assistent Publiekszaken

Museumdocenten

Laura Bijloo

Sanne Kappert

Leontine Lieferring,

Caja van der Poel

Tamara van Sprundel,

Mandy Teunissen

Gerjanne van Zuilen

Workshopbegeleiders

Mitch Wind

Mirona Koelemeijer

Lysanne Plugge

Matthijs van der Meulen

Rosa Rupert

Anne Kamps

Assistenten

Marjolein van Heiningen

Laura Bijloo

Vrijwilligers

Aad van Onselen

Nanny Sabelis

Tineke Spiering

Janine Vogelaar

Melinda Koopman

Joëlle Green

Bedrijfsvoering

Marian van Wissen, hoofd bedrijfsvoering

Tom Asselman, medewerker bedrijfsvoering

Lucie Rietdijk, senior financiën

Marieke van Wissen, medewerker personeelszaken / financiële administratie

Receptionisten

Marjet Brouwer

Menthe de Kloe

Karina Lampe

Zeynep Polat

Floor Strengers

Weekendcoördinator/beheer museumshop

Eveline Groenewegen

De circa 30 vrijwilligers die zich hebben ingezet tijdens het festival de Kinderboekenparade worden in het bovenstaande overzicht niet vermeld, hetzelfde geldt voor de 145 vrijwilligers die per 31 december 2017 bijdragen leveren aan het zogenaamde Dagboekproject van Literatuurmuseum.nl

De directie informeert de medewerkers onder meer tijdens de maandelijkse informele personeelsbijeenkomsten en middels een intern Informatiebulletin. Daarnaast kent de organisatie een personeelsvertegenwoordiging (PVT). Deze PVT bestond aan het eind van het verslagjaar uit Carina Brummel, Tom Asselman en Maaike Kramer; met hen zijn alle drie de afdelingen vertegenwoordigd. Zij vergaderde in het verslagjaar 3 maal met de directie.

Het Literatuurmuseum heeft aan het eind van het verslagjaar Bertram Mourits (1969) aangetrokken als hoofd Collecties. Mourits, toen nog hoofdredacteur non-fictie en poëzie bij uitgeverij Atlas Contact, treedt aan per 1 februari 2018. Hij zal zich met name gaan richten op de verdere digitalisering van de collectie, innovatie van de interne werkprocessen en op samenwerkingsprojecten met universiteiten en andere onderzoeksinstituten.

7. FINANCIËN EN CULTUREEL ONDERNEMERSCHAP

Het NLL streeft als cultureel ondernemer naar een gezonde financiële situatie waarin risico's worden gespreid, kostenefficiënt en synergetisch wordt gewerkt – onder andere door samenwerking met andere organisaties – en eigen inkomsten en bijdragen uit private middelen worden gestimuleerd. Extra uitgaven worden pas gedaan als daarvoor dekking is gevonden. De organisatie is behoedzaam en neemt geen risico's in verband met een beperkt eigen vermogen. Er wordt conservatief begroot. Tegenvallende inkomsten kunnen opgevangen worden door de personeelskosten in dat geval terug te brengen, wat mogelijk is omdat relatief veel arbeidskrachten worden ingezet op flexibele basis.

7.1 Exploitatieresultaat

De resultaten van de stichting hebben zich als volgt ontwikkeld:

2017	positief	€ 284.000	(begroting sluitend op nihil)
2016	negatief	€ 215.000	
2015	positief	€ 163.000	

De Totale opbrengsten zijn in 2017 gestegen van € 956.000 in 2016 naar € 1.071.000 in 2017. De bezoekersaantallen liggen met 101.014 aanzienlijk boven het niveau van de begroting (50.000) en ook aanzienlijk boven de realisatie van 66.685 in 2016.

Het percentage eigen inkomsten ontwikkelt zich naar tevredenheid. Het percentage bedraagt over 2017: 39 %, realisatie 2016: 45 %.

Voor de komende jaren verwachten wij binnen de gestelde budgettaire kaders te kunnen opereren. De sluitende begroting over 2018 zal onze taakstelling zijn gedurende het komende jaar. Het bestaande personeelsbestand zal zoveel mogelijk in tact gehouden worden om kennis en kunde te behouden. Wij vertrouwen op een blijvende belangstelling voor ons museum waardoor de bezoekersaantallen van 2017 zo mogelijk geëvenaard kunnen worden.

7.2 Financiële positie

De balansverhoudingen van de stichting zijn het afgelopen jaar over het algemeen nauwelijks gewijzigd. De liquide middelen zijn met een bedrag van circa € 1.000.000 gestegen, hetgeen met name veroorzaakt wordt door de daling van de vorderingen.

De in materiële vaste activa vastgelegde middelen zijn gedaald van € 1.521.000 ultimo 2016 naar een bedrag van € 1.121.000 per ultimo 2017. In 2017 hebben geen investeringen plaatsgevonden (2016: € 311.000 geïnvesteerd in de Inrichting van 'Ik ben Kikker'). Door de afschrijvingen van € 400.000 is een boekwaarde per 31 december 2017 ontstaan van € 1.121.000.

De Egalisatierekening investeringsbijdragen daalt analoog aan de afschrijvingen op de materiële vaste activa naar € 1.092.000 per 31 december 2017.

De solvabiliteit van de stichting is goed te noemen: bij vergelijking van de materiele vaste activa met het lang vermogen (Eigen vermogen, Egalisatierekening investeringsbijdragen en Voorzieningen) wordt een overschot geconstateerd van € 1.017.000 (ultimo 2016 bedroeg dit € 406.000). De stijging wordt met name veroorzaakt door het positieve Exploitatieresultaat over 2017 van € 284.000 en de toevoegingen aan de Voorzieningen.

Het verhoudingsgetal Materiële vaste activa versus Lang vermogen heeft zich als volgt ontwikkeld:

31 december 2017	52 %
31 december 2016	79 %

Het verhoudingsgetal Eigen vermogen versus Totaal vermogen is als volgt:

31 december 2017	14 %
31 december 2016	7 %

Het eigen vermogen van de stichting is bescheiden, maar door een nauwgezette budgettering en een stringente budgetbewaking wordt een beleid vormgegeven, met als doelstelling een geleidelijke stijging van het Eigen vermogen.

Het verhoudingsgetal Lang vermogen versus Totaal vermogen is als volgt:

31 december 2017	49 %
31 december 2016	44 %.

De verhouding Lang vermogen t.o.v. het Totaal vermogen is in 2017 ongeveer gelijk gebleven.

De current ratio van de stichting (Vlottende activa : Vlottende passiva) heeft zich als volgt ontwikkeld:

31 december 2017	1,46
31 december 2016	1,17

Dit verhoudingsgetal toont dat de liquiditeitspositie van de stichting verbeterd is en ruim boven de norm van 1,00 is.

Voor de komende jaren wordt een prudent investeringsbeleid voorzien, hetgeen niet wegneemt dat investeringskansen in de sfeer van de collectie van de stichting telkens serieus op hun mogelijkheden onderzocht zullen worden. Hierdoor is het ook afgelopen jaar weer mogelijk gebleken, mede dankzij de steun van subsidiegevers en fondsen om belangwekkende items aan de collectie van het museum toe te voegen en is het bijvoorbeeld in 2016 mogelijk gebleken om de investering in de Inrichting van 'Ik ben Kikker' mogelijk te maken.

7.3 Prestatieverantwoording

		huidig boekjaar		activiteitenplan		vorig boekjaar	
	tentoonstellingen	aantal tentoonstellingen	aantal bezoek	aantal tentoonstellingen	aantal bezoek	aantal tentoonstellingen	aantal bezoek
1	tijdelijke tentoonstellingen totaal bezoeken (2+3+4+5)	17	101.014	7	50.000	20	66.685
2	reguliere bezoeken		91.424		44.000		57.183
3	bezoeken po		7.526		4.000		6.101
4	bezoeken vo		769		1.000		1.312
5	bezoeken mbo/ho specificatie van bezoek totaal		1.295		1.000		2.089
6	gratis bezoeken		10.254		5.000		13.104
7	betaalde bezoeken overige bezoeken		90.760		45.000		53.581
8	bezoeken via website totaal		294.532		300.000		372.625
9	aantal unieke bezoekers website		195.991		240.000		

	overige activiteiten	aantal act.	aantal deelnemers	aantal act.	aantal deelnemers	aantal act.	aantal deelnemers
10	school gebonden activiteiten	391	9.590	250	6.000	385	9.502
11	waarvan po	313	7.526	165	4.000	265	6.101
12	waarvan vo	24	769	30	1.000	34	1.312
13	waarvan mbo/ ho	54	1.295	45	1.000	86	2.089
14	openbare activiteiten	64	5.953	50	6.000	54	6.610
15	totaal overige activiteiten (10+14)	455	15.543	300	12.000	439	16.112

Over het geheel genomen scoort het museum buitengewoon goed, c.q. komen de meeste gerealiseerde cijfers ver uit boven de in het Activiteitenplan geprognoseerde.

De bezoeken vanuit het voortgezet onderwijs zijn beduidend lager, wat deels te verklaren valt uit het gegeven dat het museum via zijn online literair platform veel lespakketten aanbiedt. Het gebruik daarvan door het onderwijs vindt plaats als vervanging van fysiek bezoek.

De bezoeken aan de websites blijven iets achter bij de cijfers uit het Activiteitenplan, wat te verklaren valt uit de vertraging die heeft plaatsgevonden bij de plaatsing van nieuwe verhalen. Door zwangerschapsverlof en personeelsswisselingen kampte het museum met personeelscapaciteit die tot genoemde vertraging heeft geleid. De verwachting is dat de betreffende cijfers in 2018 weer in de pas lopen. Het relatief hoge cijfer gratis bezoek – hoewel lager dan vorig jaar – wordt met name veroorzaakt door het gratis te bezoeken festival de Kinderboekenparade, dat 4.500 bezoekers wist te trekken.

1.4 Ondernemerschap

De onzekere huisvestingssituatie waarin het museum verkeert, bemoeilijkt de verdere ontwikkeling van het museum in hoge mate. Grote **investeringen** zijn in deze omstandigheden namelijk niet verantwoord. In het verslagjaar werden bijvoorbeeld geen grote, kostbare exposities ingericht om eventuele kapitaalvernietiging te voorkomen. Op termijn zal dit negatieve gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering, waarvan de daling van het bezoekersaantal de meest markante is. Die gevolgen werden in het verslagjaar nog niet manifest, omdat in december 2016 de semi-permanente tentoonstelling *Ik ben Kikker!* werd geopend, die zeer succesvol is gebleken en veel bezoekers in 2017 wist te trekken. Bovendien heeft het museum in het verslagjaar relatief veel gelden besteed aan het onderhoud van de bestaande vaste presentaties, waardoor deze er aantrekkelijk blijven uitzien. Dat is belangrijk omdat ze langer zullen moeten staan dan vooraf is geprognoseerd. Het feit dat het museum onderdeel is van het KB-complex beperkt de mogelijkheden tot uitbouw van cultureel ondernemerschap.

Het terugbrengen van het aantal museale vierkante meters van het Literatuurmuseum ten faveure van die van het Kinderboekenmuseum – zoals in het Activiteitenplan 2017-2020 beschreven staat – kan in de huidige onzekere huisvestingssituatie niet gerealiseerd worden. Ideaal zou de verhouding van genoemde meters zijn: 20% Literatuurmuseum en 80% Kinderboekenmuseum. De verdere en met de genoemde herverdeling van de vierkante meters samenhangende ontwikkeling van het online platform Literatuurmuseum.nl kon in het verslagjaar wel voortvarend worden aangepakt.

Een geschikte huisvesting is voorwaarde om de ambities van het museum te realiseren. Veel tijd en energie ging dan ook naar de toekomstige huisvesting, waarbij het museum zich allesbehalve afwachtend heeft opgesteld. Het heeft **diverse adviseurs** ingeschakeld, ook om zich te kunnen positioneren als een volwaardig gesprekspartner van het Rijksvastgoedbedrijf.

Bureau Brink Advies | Management werd ingeschakeld om voor een beoogd pand een business case te helpen opstellen. Met het oog op datzelfde pand is veelvuldig overleg geweest met de gemeente Den Haag, die het museum in zijn streven ondersteunt. Om het verwervingsproces te versnellen, heeft het museum, voordat het Rijksvastgoedbedrijf in beeld kwam, zelfs een eigen makelaar (Frisia) in de hand genomen.

Vooruitlopend op de verhuizing naar een nieuw pand zijn er in het verslagjaar ook adviseurs aangetrokken om te komen tot een succesvol horecaconcept en tot optimalisatie van de zaalverhuurmogelijkheden in het nieuwe pand. Onderwerp van onderzoek is eveneens een museumshopconcept dat de inkomsten van het museum op termijn kan verhogen. Ten slotte zijn met het bureau Van Dooren Advies Allround fundraising de mogelijkheden verkend van een capital campaign.

Uiteraard wordt de zoektocht naar een nieuw pand – ten behoeve waarvan aan het eind van het verslagjaar het Rijksvastgoedbedrijf ingeschakeld is – in 2018 voortgezet, inclusief de oriëntatie op horeca, zaalverhuur, museumshop en fonds- en sponsorwerving om een gezonde financieringsmix te realiseren.

Ook in 2017 slaagde het museum erin externe particuliere gelden te verwerven voor zijn activiteiten. Het museum is de betreffende fondsen en particulieren zeer erkentelijk voor hun steun en vermeldt deze met grote dankbaarheid:

- Stichting Weeshuis der Doopsgezinden
- Fonds1818
- Stichting Dioraphte
- Stichting Dorodarte
- Mevrouw M. Holsbergen-Blok
- De heer R. Schreijnders

Ook het Mondriaanfonds en de gemeente Den Haag steunden het museum in 2017 financieel, waarvoor het museum hen zeer erkentelijk is.

7.5 Huisvesting

Ook dit verslagjaar kon de voorgelegde huurovereenkomst annex dienstverleningsovereenkomst met het Rijksvastgoedbedrijf niet ondertekend worden.

De bedrijfsvoering van het museum werd in het verslagjaar **bedreigd door de huisvestingssituatie**, waarin het buiten zijn verantwoordelijkheid en invloedssfeer om was komen te verkeren en nog steeds verkeert. Het Koninklijke Bibliotheek-complex waarin het museum gehuisvest is, zal namelijk binnen afzienbare tijd niet langer onderdak kunnen bieden aan het museum. Om hoge kosten te vermijden voor tijdelijke huisvesting,

zal het museum een nieuw, definitief huis moeten vinden, waarvan de kosten gefinancierd kunnen worden uit het bestaande huisvestingsbudget.

In het verslagjaar heeft het museum – binnen de financiële kaders – een uiterst geschikt pand gevonden waar alle functies van de organisatie niet alleen ondergebracht kunnen worden, maar ook tot volle wasdom kunnen worden gebracht. Aan het eind van het verslagjaar heeft het museum het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) opdracht gegeven alternatieve huisvesting voor het museum te zoeken, waarbij bovenbedoeld pand als preferente optie naar voren is gebracht. Het gedegen dossier (financieel, inhoudelijk en praktisch) dat ten behoeve van verwerving dit pand werd samengesteld met behulp van Bureau Brink / Management Advies, is aan het RVB overgedragen.

Zoals eerder gesteld, de bedrijfsvoering loopt gevaar. In de onzekere huisvestingssituatie waarin het museum verkeert, is investeren onverantwoord, hoewel (zeker voor exposities) noodzakelijk. Bovendien neemt de Tweede Kamer binnenkort voor enkele jaren haar intrek in het voormalige ministerie van Buitenlandse Zaken. De entree van de Kamer wordt gebouwd pal aan de achterzijde van het museum, waar de expeditie van het museum gelokaliseerd is. Het museum vreest **grote (bouw)overlast** en voorziet problemen voor zijn publieksstromen. Ook de centrale entree bevindt zich namelijk in de directe nabijheid van de nog te bouwen entrees van de toekomstige tijdelijke huisvesting van de Tweede en Eerste Kamer. Vooral voor het museum is dat problematisch en in mindere mate voor de overige twee huurders van het Koninklijke Bibliotheek-complex, de Koninklijke Bibliotheek en het RKD, die respectievelijk 16.000 en 6.000 bezoekers per jaar ontvangen daar waar het museum 100.000 bezoekers weet te trekken.

Het is van vitaal belang dat het Rijksvastgoedbedrijf zo spoedig mogelijk overgaat ten behoeve van het museum tot de **aankoop van het beoogde pand**. Niet alleen zou dan een gedroomde huisvesting gerealiseerd worden, maar bovendien zou dan de continuïteit van de bedrijfsvoering veilig gesteld zijn. Mocht dit onverhoopt niet gebeuren dan vreest het museum dat gekozen moet gaan worden voor een tijdelijke locatie voordat een definitieve betrokken kan worden. Dat zou de benodigde gelden met miljoenen opjagen, wat het museum vanuit maatschappelijk oogpunt onwenselijk vindt.

8. BESLUIT

8.1 Bestemmingsfonds OCW

Volgens wet- en regelgeving dient het museum het gedeelte van het subsidiebedrag dat na uitvoering van de activiteiten niet is besteed aan de doeleinden waarvoor de subsidie is verstrekt, te doteren aan het **bestemmingsfonds OCW** volgens een vastgestelde verdeelsleutel. Het positieve resultaat van dit boekjaar is voor een deel ontstaan doordat wij niet geïnvesteerd hebben in museale inrichting, omdat het museum verwacht te verhuizen. Wij verzoeken dit deel (€ 200.000) te mogen doteren aan de **bestemmingsreserve Museale Inrichting** voordat de verdeelsleutel wordt toegepast.

8.2 Subsidieaanvraag 2019 Erfgoedwet

Ten slotte verzoekt het museum ook in 2019 in aanmerking te komen voor subsidie in het kader van de Erfgoedwet voor een totaalbedrag van € 1.423.593. Dit verzoek op deze plaats heeft de status van een officiële, formele aanvraag.

Plaats: Den Haag

Datum: 23 maart 2018

Aad Meinderts,
directeur-bestuurder.

Bijlage II

Aanwinsten

2017

**Stichting Nederlands Literatuurmuseum en
Literatuurarchief**

A

- Alberts, literaire nalatenschap.
Oorkonden voor examens studie Indologie, 1933, promotie tot doctor in de letteren en wijsbegeerte, 1939, literatuurprijs voor *Groen* van gemeente Amsterdam, 1954, Constantijn Huygens-prijs 1975, P.C. Hooft-prijs 1995; typoscripten van verhaal 'Denk om de koning' en gedicht 'Pierrot'; cahiers met aantekeningen en verhaal 'De verzoeking'; drukproef van *De dreiging*; map getiteld 'Ark van Noach' met typoscripten 'De ontmoeting in Japan' en 'De ontmoeting in de wereld', samenvatting 'De oude vestingwerken', inleiding tv-programma over Willem III, 'De dood van Prins Alexander', 'Der Dieb', cahiers met handschrift begin '2 jaargetijden', 'De jonge prins'; correspondentie met uitgeverij G.A. van Oorschot (met contracten), boekje *De hoogste klas* met opdracht voor Fientje Alberts en typoscript van artikel door Wouter van Oorschot over Alberts; correspondentie van Graa Boomsma met familieleden van Alberts tbv biografie; brieven van Alberts uit 1945 aan zijn moeder J. Alberts-de Boer, formulier voor schadeclaim Japanse Ereschulden; drukwerk zoals uitgaven van *Verzwegen gedichten*, *De daken*, *De klant uit het hiernamaals*, krantenknipsels van verhalen met aantekeningen in kopie, opgeplakte knipsels met artikelen uit 1954-1956; portret in aquarel van Alberts door P.H. Takens, 1995, gemaakt aan de hand van laatste foto, (familie)fotografie's en foto-album, kopie van oude landkaarten (o.a. Noord Holland); archivalia van Fientje Alberts-Blijboom waaronder tekeningen, financiële bescheiden, inboedelbeschrijving, notariële akten, genealogische gegevens familie Bleibaum.
- Arnold Aletrino, Typoscript (in doorslag) van scriptie *Arnold Alletrino (1858-1916). Inzonderheid zijn relatie tot De Nieuwe Gids*, door J. Smits, 1963.
- Lodewijk Ali Cohen, archivalia.
Typoscript van gedichten (in tweevoud) van Ali Cohen. Handschrift van aantekeningen uit *Nederlands Patriciaat. Deel II*. Secundair materiaal zoals *Het openbare en verborgen leven van de Haarlemse advocaat Ali Cohen (1895-1970)* in typoscript door A.G. van der Steur; correspondentie door Van der Steur m.b.t. Ali Cohen met o.a. W. Cerutti, Jos Verstegen, Letterkundig Museum, Nop Maas, 2012.
- Correspondentie L. Ali Cohen met o.a. familie Beversluis, J.W. Beyer (met typoscript van boekbespreking *Candida* van B. Shaw), Jan Willem de Boer (met typoscript 'Wacht maar tot de koningin komt...'), F. Coenen (*Groot Nederland*), uitgeverij Contact, Dirk Coster (*De Stem*), J. Hulsker, I. Israëls, Kees Lekkerkerker (*De Gids*), *Maatstaf*, H. Marsman, *De Nieuwe Gids*, A.A.M. Stols/J.P. Barth, J. Tielrooy, Netty Wind en Martinus Nijhoff, Hans van Zijl en Otto B. de Kat, familieleden waaronder zijn moeder.
- Lex Althoff, archivalia betreffende Lex Althoff.
Boek *Honderd zonnen in de zomer* met opdracht van Althoff voor zijn broer Eduard Althoff en diens vrouw Germaine Althoff-Loubere, 1940; brief van onbekende aan Eduard Althoff, brief van F. Bordewijk aan Althoff, brieven van Albert Helman aan het echtpaar Althoff-Loubere; foto's van Albert Helman, ex libris van Helman door Melle, dankbetuiging na overlijden van Helman.
- Elisabeth Andersen, aanvulling op archief.
- Sera Anstadt, typoscript *Landschap van een hart*.

B

- Nicolaas Beets, metalen blikje met afbeeldingen uit de *Camera Obscura* van Nicolaas Beets.
- Maarten Biesheuvel, aanvulling op archief.
Typoscripten (met correcties) van verhalen o.a. *De afstandelijkheid van een geleerde*, *Brief aan vader*, *Bijen*, *Het schot*, *Een vreemd geval*; kopieën van handschriften en drukwerk van verhalen uit *De weg naar het licht en andere verhalen*; kopie van drukproef van verhaal 'De Beo' uit *In de bovenkooi*; kopie uit uitgave *Dagboek van God zelf*; brief aan Laurens van Krevelen over omslagontwerp voor *De weg naar het licht*, 1977; uitgave *Gedichten*, 1976; DVD over Eva en Maarten Biesheuvel door Jan Louter, 2013.
Correspondentie met o.a. Frédéric Bastet, Eva Biesheuvel-Gütlich, uitgeverij Bijleveld, Prins Claus, Huub Drion, Maarten 't Hart, Jaap van Heerden, Hans Keller, uitgeverij Meulenhoff, uitgeverij G.A. van Oorschot, Henri Plaat, Karel van het Reve, Renate Rubinstein; zelfgemaakte kerstkaarten; handschriften en typoscripten (deels met aantekeningen) o.a. gedichten en verhalen zoals 'Hoorspelletje', 'De trui', 'Sluitstuk', 'Een overvloedige mens' (boekenweekgeschenk 1988); dankwoord P.C. Hooftprijs 2007, 'Dankrede bij het doodgaan van Meester Polletje'; 'Blijf op je voetstuk staan. Belevissen van een ex-

eerstejaars voorzien van raadgevingen', 'Gedichten van D. Biesheuvel', inhoudsopgave voor Verzameld Werk, notitieboekjes met aantekeningen; persoonlijke documenten zoals album 'Sunny home' met tekeningen, diverse losse tekeningen; persbericht Alice van Nahuys-prijs, oorkonde F. Bordewijkprijs 1985; cijferlijst en getuigschrift Gymnasium; identiteitsbewijzen; kopie fotoboek van Maarten Biesheuvel door uitgeverij Meulenhoff en 'Van jeugd t/m militaire dienst'; documenten mbt De Platenclub met ledenlijsten en album amicorum voor Maarten 't Hart; scripties over Biesheuvel; uitnodigingen en aankondigingen van optredens; bladmuziek en typoscript met tekst voor kameropera; krantenknipsels en tijdschriftafleveringen met bijdragen van en over Biesheuvel; boeken met opdracht van o.a. Arnon Grunberg en Abdelkader Benali; foto's zoals familiefoto's, foto's uit studententijd, trouwfoto's, van optredens en met andere auteurs; twee sigarendoosjes met handschrift van Biesheuvel.

- Willem Bilderdijk, vier brieven van Willem Bilderdijk, 1799-1885 o.a. aan de heer Audenet Slinger; handschrift 'Liedzang door Bilderdijk bij den landing der Engelschen in Noord-Holland'.
- Alfred Birney, brieven van F. van den Bosch aan Alfred Birney; typoscript 'De zingende soldaat'.
- Hein Boeken, diverse archivalia uit bezit van A. M. van Steen betreffende Hein Boeken: typoscripten van scriptie over Hein Boeken door Van Steen 'Leven en werken van een dichter' met correspondentie o.a. hierover met Henriëtte Mooy, 1961-1964; artikel uit Vrij Nederland (1983) over Hein Boeken door Max Nord; uitgave *Goden en mensen* en *De historie van Floris en Blanchefloer* van H. Boeken. correspondentie van K.J.L. Alberdingk Thijm aan Henriëtte Mooy, 1921-1924, uitgeverij Van Loghum Slaterus aan Mooy, 1923. typoscript (afschrift?) van gedichten 'Aan mijne vrouw' door H. Boeken, 1902; brief van K.J.L. Alberdingk Thijm aan Boeken, 1923. typoscripten van scripties door A.M. van Steen over Marcellus Emants en diens toneelwerk.
- Jo Boer, brief (in kopie) van J. Rolink, brieven aan Hendrikus Bernardus Ongerling en diens echtgenote Mathilda Theodora (Tilly) Pape; brieven aan Franz Carel Joseph Maria Ongerling, diens echtgenote Hermanna Thecla Maria (Manna) Bisschop en dochter Mathilde Anne Hermanna.
- Graa Boomsma, brieven van A.F.Th. Van der Heijden uit 2004 en 2011-2013 en 1 brief van Joost Zwagerman uit 2013 aan Graa Boomsma.
- Ina Boudier-Bakker, boek *Heiligdom van 't hart* van Ina Boudier-Bakker met opdracht van de schrijfster aan Mies Hoitsema-Eggerss, 1954; brief van Ina Boudier-Bakker aan Mies Hoitsema-Eggerss, 1954.
- Mies Bouhuys, brief van Mies Bouhuys aan Johan Everaers, 1993.
- P.C. Boutens, handgeschreven gedicht door P.C. Boutens 'Wereldsche liefde', met gedroogde bloem.
- Menno ter Braak, brieven en kladbrieven van Menno ter Braak aan Kurt Lehmann (Konrad Merz), 1935-1940. Bladzij uit *Het tweede gezicht* met afbeelding van Ter Braak door John Buckland Wright uit 1935.
- Gerard den Brabander, archivalia van Gerard den Brabander (J.G. Jofriet). Gedichten op losse blaadjes en servetten, in 2 cahiers getiteld 'Het evangelie vrouw'; brieven o.a. aan zuster Leonarda van Vooren, brief van Kees Kelk en van Simon Vestdijk; stencil met dagindeling patiëntenzaal, knipsels over Den Brabander, uitgaven van *Dichters Omnibus* met opdracht voor Leonarda van Vooren.
- Jean Brüll, typoscript met correcties 'Polyfonisch Eroticum' van Jean Brüll.
- Jos Brink, brieven van Jos Brink aan mevrouw M. Postmus, 2000-2007.

C

- Remco Campert, deel archief van Remco Campert. Vlag van Hotel Atonaal; map *Het avontuur van Iks & Ei* met losse bladen en cahiers met aantekeningen, typoscript met correcties en kopie van boekomslog, typoscript van *Vrienden, vriendinnen en de rest van de wereld*, typoscript met aantekeningen van *Als in een droom*, typoscript met correcties van *Het satijnen hart*, portret in olieverf van Remco Campert door F Harmsen van Beek.
- S. Carmiggelt, beeldje van keramiek 'Wortele Truij', beschermvrouwe van carnavalsvereniging te Blerick. Ontworpen door Piet Camps, vervaardigd door pottenbakkerij Henk Potters te Oisterwijk. Als prijs uitgereikt aan Simon Carmiggelt 31-1-1978.

- Portretje van Simon Carmiggelt, ets door Frank Lodeizen, 1979 uit nalatenschap van Joseph van Haastrecht.
- Frans Coenen, correspondentie tussen Clare Lennart en Frans Coenen (ca. 800 brieven).
- Rie Cramer, originele illustratie in kleur van Rie Cramer geplakt op karton met titel in potlood 'Zevende dag'.

D

- Drukkerij De Dageraad, affiches die bij drukkerij De Dageraad in Den Haag zijn gedrukt.
- Betreft affiches voor Poetry ontworpen door Gust Romijn waaronder Poetry International Rotterdam '80; affiches met gedichten van Cees Buddingh, Gerrit Kouwenaar, Paul Snoek, Hans Tentije en Hans Verhagen; affiches voor Bzztôh met aankondigingen van optredens van o.a. Henk Barnard, Thea Beckman, Tonke Dragt, Gertie Evenhuis, Maarten 't Hart, De Kinderboekenmarkt in Den Haag, Leonie Kooiker, Willem Wilminck, Max Velthuis; affiche ontworpen door Willem Buijs voor 'Visuele poëzie' in Middelburg; omslagontwerpen voor boeken *De dagboeken van Anne Frank* en *Mijn beesten staan er gekleurd op* van Katja en Kees Stip, portretfoto's van Breyten Breytenbach, Jules Deelder en Bert Schierbeek.
- Miep Diekman, aanvulling op archief
- A. den Doolaard, boeken van A. den Doolaard (B. Spoelstra) *Trojka* en *Omnibus* met opdrachten van de schrijver aan Antonie Hansen.
- Kathinka van Dorp, diverse archivalia.
- Jo van Dullemen-de Wit, uit nalatenschap van Jo van Dullemen-de Wit. Correspondentie o.a. met familie waaronder moeder A.C. de Wit-van Hoffen, echtgenoot A.A.L.F. (Arnoud) van Dullemen, kinderen Ronald, Inez en Maarten; H. Koetsier-Doppenberg, Jo van Geuns, Johan de Meester, H. Moulijn-Haitsma Muller, Evert J. de Veen, Victor van Vriesland, Elisabeth Zernike, uitgeverijen en instellingen zoals De Bezige Bij, Elsevier, W. de Haan, De Nieuwe Amsterdammer, A.W. Sijthoff (met contracten), gelukwensen tgv huwelijk in 1923; Persoonlijke documenten o.a. getuigschriften van o.a. de HBS, waaronder drukwerk zoals programma's van concerten en theateropvoeringen, uitnodigingen; handschrift in cahiers met gedichten van diverse auteurs, een cahier met opschrift 'De branding I', een cahier met Franse aantekeningen, een blad met 'vertrouwelijk schrijven mbt de PEN-club' met op achterkant gedicht 'Klein-Duimpje', bladzijde 10 van typoscript van verhaal over dode poes.

E

- Hans Edinga, archivalia Hans Edinga (Hans Heidstra). Deel kladbrief van waarschijnlijk Hans Edinga aan Kitty Josselin de Jong; cahier met schetsen en aantekeningen van Hans Edinga; uitnodiging optreden in Boekenweek, 1954.
- Jan Elburg, twee brieven van Jan Elburg aan Lucebert, 1981.
- Jan Emmens, boek van Jan Emmens *Utrechtse notities* met opdracht van de schrijver aan Judith Herzberg. Blad met op beide zijden een aquarel getiteld 'Landschap met beemdgras' en 'Ja en nee zeggen tegen beemdgras' door Jan Emmens als reactie op bundels van Judith Herzberg.
- Elisabeth Eybers, brieven van Elisabeth Eybers aan mevrouw J.C. Nix-Köffler, 1987-1994.

G

- Arie Gelderblom, brieven van Arie Gelderblom aan Marianne Heestermans, 1970-1972 met handschriften en typoscripten van gedichten.
- Ida Gerhardt, briefkaart van Ida Gerhardt aan Wim van Osselen, 1958
- Marnix Gijsen, brief van J. de Bruin aan Marnix Gijsen, hierop ook antwoord geschreven door Gijsen, 1973.
- Jef van Gool, diverse archivalia
- Karel N.L. Grazell, literaire nalatenschap
- Hans Groenewegen, literaire nalatenschap

H

- Hella S. Haasse, cahier met handschrift voor opera in twee bedrijven 'De gravin zonder neus' van Hella Haasse. Opgevoerd in Tjimatan en Batavia in 1937.
- Jaap Harten, literaire nalatenschap; brieven aan Wim Hazeu van Jaap Harten, 1992-1995.

- Evert Hartman, literaire nalatenschap van Evert Hartman. Typoscripten en cahiers met handschrift van *Het bedreigde land*, *Buitenspel*, *Gegijzeld*, *Laatste stuw*, *Machinist op dood spoor*, *De magische reis*, *Morgen ben ik beter*, *Het onzichtbare licht*, *Oorlog zonder vrienden*, *Signalen in de nacht*, *Vechten voor overmorgen*, *De voorspelling*, *Vriend van de vijand*, typoscripten van verhalen gebaseerd op Bijbelteksten; cahiers met handschrift 'Boek 6' over helderziendheid en Geschiedenis van de school Menno Alting College'; correspondentie met o.a. Thea Beckman, uitgeverij Gottmer, Leo Schelhaas, uitgeverij West-Friesland; oorkondes o.a. van De Nederlandse Kinderjury'; typoscript van J.C. Boele van Hensbroek met commentaar op 'De toekomst maak je zelf'; krantenaflevering van *Algemeen Handelsblad* (20-7-1870), *NRC* (29-7-1914), *Het Vaderland* (18-11-1918) en *Den Nieuwen Dag* (10-5-1940); ingebonden stencils met aantekeningen van LOI-cursus 'Het schrijven van korte verhalen, enz.' foto's van illustraties en boekomslagen.
- Heere Heeresma, boek *Een jongen uit plan Zuid '38-'46* van Heere Heeresma met aantekeningen en ingeplakte foto's van de in het boek genoemde objecten door G.P.A. Frijling. Met toelichtende brief van G.P.A. Frijling, 2016.
- Albert Helman, kopie van ingezonden brief van Janneke Monshouwer aan NRC (2017) met aanvullende informatie over Lou Lichtveld n.a.v. artikel van Frits Abrahams 'Geheime relaties' d.d. 7-6-2017 over Lou Lichtveld (Albert Helman).
- A. Hendriks-Kappelhoff, deel archief Alida C.H.A. Hendriks-Kappelhoff. Cahier met ingeplakte knipsels uit tijdschriften van haar gedichten, 19 genummerde cahiers met stoffen omslag met gedichten uit ca. 1905-1960, 9 genummerde schoolcahiers met gedichten uit ca. 1920-1922, schoolcahier met gedichten uit 1903-1912, album met gedichten en ingeplakte foto's, ca. 1937-1957, cahier met korte citaten van verschillende auteurs en titels van boeken, mapje met bruin stoffen omslag met losse bladen met typoscript en losse bladen handschrift met gedichten, 1 dubbelblad proza, 1901; 3 typoscripten met gedichten met kartonnen omslagen getiteld 'Verzen' en 'L.H.K.'; bruin leren koffertje.
- P.M. Heringa, brieven van Petrus Marinus (Peter) Heringa aan zijn ouders, 1962 en 1969 en typoscript van brief van Heringa aan Peter Kuiper, 1962; foto's van o.a. Heringa; blad met bibliografische aantekeningen.
- Judith Herzberg, deel archief Judith Herzberg. Oorkondes Jan Campert-prijs 1981, Joost van den Vondel-preis 1984, beker voor Cestoda-prijs 1988; luciferdoosje van theaterbiennale 2012 te Wiesbaden; drukwerk met voordracht L.S. Senghor, 1974; kopiebrief van Herzberg aan minister van WVC, 1986; boekje *Poetry* tgv vertrek Martin Mooij, 1996 met bijdrage Herzberg en blad met handschrift van het gedicht; enkele brieven uit Cairo; financiële bescheiden; typoscript van gesprek Herzberg, Frans Streijds en Ger Thijs; typoscript van Henk Romijn Meijer met aantekeningen van Herzberg van Libretto voor opera Memory Game (niet voltooid); correspondentie uitgeverij De Harmonie met Grootboek-overzichten; typoscript gedicht voor glaswand Beelden aan Zee, Scheveningen; drukproeven van boekomslagen voor *Doen en laten*.
- A.F.Th. van der Heijden, boeken met opdrachten van A.F.Th. Van der Heijden uit nalatenschap van Ronald Sales met opdrachten voor Ronald Sales.
- Margriet Heymans, illustratie-archief van Margriet Heymans. Bevat originele illustraties voor: *Annetje Lie*, *In het holst van de nacht*, *Adam Wortel krijgt bezoek*, *Het Akke-Takke-kistje*, *Als heel de wereld een appeltaart was: rijmpjes en gedichten voor kleuters*, *Diep in het bos van Nergena*, *Dora of de tante van de trollen*, *Eend gaat op reis*, *Grimm. Sprookjes voor kind en gezin*, *Groot Kosmos kerstboek: de mooiste vertellingen voor het hele gezin*, *Hollidee de circuspony*, *Ik wil naar huis*, *Jan Klaassen en het roverskind*, *Een verhaal van clown Woudi*, *Jetje, Jipsloop, Kattekwaad en popperommel*, *Lieveling, boterbloem*, *Lot en de zee*, *Musje, Stripverhaal voor Okki*, *Onder de maan*, *Plankenkoorts*, *De prinses van de moestuin*, *Riet op de mat*, *Tess ruimt op*, *Tim heeft een spin*, *Een trui voor kip Saar*, *De verborgen prins*, *Het verschil tussen haring en een jurk*, *Voor de kleine Poppedeine en de grote Bimbam*, *Voor niks gaat de zon op*, *Wat nat!*, *De wezen van Woesteland*, *Wie heeft er mijn kleine broertje gezien?*, *Won't you go on a picknick?*, *Ziezo*; enkele onbekende werken.
- Ed. Hoornik, handschrift van gedichten van Ed. Hoornik 'Een Liefde' en 'Zondagmorgen'.
- Leonard Huizinga, doosje met puzzel (360 stukjes) van illustratie Het terras van Huize Korenvliet uit *Adriaan en Olivier* van Leonard Huizinga.

J

- Kitty Josselin de Jong, handschriften, typoscripten en knipsels met gedichten.

K

- Jan Kal, typoscript 'Hoe ik Jan Kal leerde kennen. Zonder details, anekdotes of commentaar, 1972-2009', verslag van (ex-vriendin) Connie Pieksma, 2017. Kopie van opdracht voor Connie Pieksma uit *Hun zeggen*.
- Pierre Kemp, uit nalatenschap van Jean Brüll documenten betreffende Pierre Kemp: boek *Stabielen en passanten* met opdracht van Kemp, fascimile handschrift 'Speelgoed-tentoonstelling'.
- Ares Koopman, diverse archivalia.
- Rudy Kousbroek, correspondentie Rudy Kousbroek met Willem Cartigny, 1994.
- Gerrit Krol, typoscript met correcties van novelle *De ongenode gast* van Gerrit Krol; uitnodiging voor opening academisch jaar 1988/1989 Universiteit Groningen; enkele recensies.

L

- Alphonse en Marion Laudy, diverse archivalia.
- Boeli van Leeuwen, aanvulling op archief van Boeli van Leeuwen. Correspondentie met o.a. American University mbt 'A stranger on earth', Klaas de Groot, uitgeverij In de Knipscheer (met contracten), In de Peiling, A. Koolhaas, LIRA, OKSNA, Nederlands Literair Produktie- en Vertalingenfonds, G.J. Oost-Indië, uitgeverij Prometheus, Janne. van Schaik-Willing; persoonlijke documenten zoals oorkonde Vijverbergprijs 1961, Curaçao Rotary Wheel Award 1990; eervol ontslag en gratificatie Raad van Ministers, 1974; typoscript feestrede door Bob de Wit tgv 75 jaar; fragment 'Tip Marugg'; typoscripten 'Aufforderung zum Tanz', 'Inventaris', '30 mei' (2 versies), 'Evaluna', causerie mbt buste pater Brenneker en Rotary Club Curaçao, vraaggesprek met Van Leeuwen, ca. 1991; drukwerk *De mensenzoon* en *Tempels in woestijnen*; uit archief van Andries van der Wal, correspondentie met Van Leeuwen, 1961-1980 en typoscript van vraaggesprek met Van Leeuwen, 1961.
- Céline Leopold, archief van Céline Leopold. Originele illustraties (collages) voor *Duimelijntje* en *Het lelijke jonge eendje* van H.C. Andersen, *Die Frösche* van Uta Blechschmidt, *De jongen die katten tekende* van Lafcadio Hearn, *Leontien de kleine kameleon* van Jetty Krever, *Muis in de ruimte* van Mireille Snoeckx, *Och, Josje toch* van Erik van Os, *Tipatou het olifantje* en *Sterre* van Henriëtte Bouvier, *Het verhaal van de muis* van C. Leopold; originele collages voor prentbriefkaarten voor Foster Parenst Plan (en enkele gedrukte exemplaren), voor geboortekaartjes en voor diverse boeken voor Wolters Noordhoff; correspondentie met Jetty Krever.
- Literaire Salon (aanvulling), brieven van F.L. Bastet, Pierre H. Dubois, Thom Hoffman en A. Morriën; drukwerk Mosselpers *5 gedichten van Pierre voor Simone* met opdracht van Simone Dubois; knipsels over Simon Vinkenoog waaronder 1 in kopie met opdracht van Vinkenoog, kopie bundel *Mijn Parijse legende* met opdracht Vinkenoog; kopie van blad uit *Avond in een tuin* met opdracht van A. Morriën; typoscript van interview Theo van Gogh met Hanneke Eggels; dossier over Menno ter Braak met o.a. afdrukken van jeugdfoto's van Ter Braak, correspondentie met Ant ter Braak-Faber, kopie doctoraalscriptie door Eggels over Ter Braak; divers drukwerk; dossier mbt voorbereiding Landdag voor Leeskringen, 1991; drukwerk van Literaire Salon voor congressen en lezingen.
- Hans Lodeizen. acht albums met jeugdfoto's van familie Hans Lodeizen.
- Paul van Loon, asbakje in de vorm van een doodshoofd op boek.

M

- H. Marsman, typoscript met handschrift van gedicht 'Denkend aan Holland' (variant op 'Herinnering aan Holland'); brieven van Marsman aan W.A. Hofman, 1937; brief van W.A. Hofman aan NRC Handelsblad, 2000 over het gedicht; knipsels uit NRC (2000) van en over Gerrit Komrij betreffende 'Herinnering aan Holland' als Nederlands favoriete gedicht.
- Marie-Cécile Moerdijk, uit archief Marie-Cécile Moerdijk. Correspondentie met Michel van der Plas (B.G.F. Brinkel), Tera de Marez Oyens en Marten Toonder, Sylvia Philips-van Lennep, Bob Smalhout, Carel Swinkels, Willem Wilmink (deels kopie); circulaire Marie-Cécile Moerdijk-comité 1989.

N

- Rob Nieuwenhuys, brief van G.A. van Oorschot aan H.M. van Randwijk uit 1962 over Rob Nieuwenhuys en het boek over H.N. van der Tuuk *De pen in gal gedoopt*. De brief werd in dit boek aangetroffen.
- Cees Nooteboom, foto van o.a. Cees Nooteboom en Simon Vinkenoog gemaakt tijdens boekpresentatie van bundel *Koude gedichten* van Cees Nooteboom tijdens Boekenweek in de Bijenkorf te Den Haag in 1959.
- Aad Nuis, nalatenschap van Aad Nuis. Correspondentie met o.a. Wim Aantjes, De Arbeiderspers, F. Auwera, De Bezige Bij, Anton Brand, Philo Bregstein, Jeroen Brouwers, E.A. Cohen, Hein Donner, H. Drion, Elsevier, J. Fabricius, H.A. Gomperts, J. Goudsblom, RU Groningen, Tijmen van Grootheest (Amsterdams Fonds voor de Kunst), A.J. Heerma van Voss (*HP*), J.L. Heldring (*NRC*), Dick Hillenius, Rutger Kopland (incl. typ. 'Dagboek Indonesië'), Ed Leeflang, Judith Herzberg, Meulenhoff, Ministerie van WVC, W.A.M. de Moor, A. Morriën, Bea Nuis-MacKenzie, Micheline Nuis, G.A. van Oorschot, Audrey Payne, Richter Roegholt, Renate Rubinstein, Jan Siebelink, Hans Sleutelaar, Het Spectrum, Cri Stellweg, Jan Terlouw, *Tirade*, *Trouw*, *De Tijd*, Adriaan van der Veen (+ hs. 'Tamar's maan'), Jan Villerius, *De Volkskrant*, Erik Vos, Peter Vos (met tekeningen), *Vrij Nederland*; correspondentie mbt politiek o.a. met Thom de Graaf en Hans van Mierlo; handschriften/typoscripten zoals 'Een stem in je hoofd', 'Een literair landschap'; lezingen en toespraken, cahier met gedichten, cahiers 'Alles één paard', essays en recensies; persoonlijke documenten waaronder contracten met uitgevers, medische gegevens, correspondentie met ouders, juryrapporten voor griffels, cahier 'boekenschrift' met overzicht gelezen boeken, financiële bescheiden, knipsel over werkstudent Nuis; knipsels van artikelen door en over Nuis, in memoria betreffende Nuis, boeken met opdracht van Dick Hillenius met opdracht voor Renate Rubinstein en Aad Nuis; uitgave *Sonnet*, 1957; dossier Breyten Breytenbach met o.a. correspondentie, notulen van Breytenbach-comité, 1975-1978; dossier Kellendonk met o.a. brief aan Nuis uit 1986, correspondentie, knipsels; dossier J. Ritman (Bibliotheca Philosophica Hermetica) met o.a. notulen en beleidsplannen, boeken, correspondentie, lezingen, drukwerk; dossier Renate Rubinstein met kopie manuscript 'Mijn beter ik', correspondentie Rubinstein met Nuis, Gerda Stevens (Jamaica brieven), Michael Frayn, knipsels van recensies, 1991, artikel uit *Propria Cures* (1955) met open brief aan Rubinstein, brief Hans Goedkoop aan Nuis, 2004, typoscript 'Namens Renate. Posthume autobiografie' samengest. door C. Goulmy; dossier Weinreb met o.a. correspondentie van Jeroen Brouwers, Job Cohen, J.L. Heldring, René Marres, RIOD, kopie brief van Rubinstein aan Pim v.d. Meiden, 1981, artikelen, biografie J. Presser; album met foto's van afscheid OCW in 1998, losse foto's van o.a. presentaties, met schrijvers, jeugdfoto's.

O

- Adele Opzoomer archivalia van Adele Opzoomer (ps. A.S.C. Wallis). Twee brieven aan Mary Suermondt; uitnodiging van onthulling beeld, 2014.
- Ton van Oudwijk, onvoltooid typoscript 'Bacchus' van Ton van Oudwijk (pseudoniem van Anna Koppelman).

P

- Rudi van der Paardt, tijdschrift *Frons* afl. oktober (1984) met interview met Rudi van der Paardt.
- Sieb Posthuma, 1 blad met illustratie voor *De Familie Lazuriet*.
- H. Posthumus Meyjes, bladen met kopieën van gedichten van H. Posthumus Meyjes (door hem uitgedeeld bij zijn optredens in het Deventer Dichterscafé); typoscripten in kopie van scheepvaartpoëzie van Posthumus Meyjes en Pieter Bas Kempe met toelichting hierop van P.B. Kempe, 2017. Kopieën van foto's met optredens van Posthumus Meyjes. Rouwkaart van Posthumus Meyjes, 2017.
- H.G.M. Prick, drie brieven van Harry G.M. Prick aan mevrouw M.J.I. (Ria) Bos, 1998-2005. Artikel 'Een nooit verloren vergezicht' met hierop handgeschreven opdracht van Prick aan Ria Bos, 2005.

Q

- Uitgeverij Querido, aanvulling op archief

R

- Gerard van het Reve, pré-debuut van Gerard van het Reve. Schriftje getiteld 'Tien versjes...aan Christina Amende' met 10 gelinieerde velletjes met gedichten in typoscript, op 10 maart 1940 geschonken aan Christina Amende. Boek *Donogoo-Tonka* van Jules Romains met inscriptie van Van het Reve en Jim Leu.
Brieven van G.K. van het Reve. 1 brief aan Norbert van den Berg, 6 brieven aan H. Coebergh (Elsevier Boeken B.V.).
- Gerard Reve, archivalia van Gerard Kornelis van het Reve uit nalatenschap van Aya Zikken. 10 brieven van Reve aan Aya Zikken, waarvan 2 in fotokopie + 2 env., 1963-1968; Typoscript met aantekeningen 'Gezangen van strijd', 31 bladen (in slechte staat); Blad met handschrift van voorgenomen programma van verbouwing; 2 brieven en girokaartje mbt huishuur van Reve en Aya Zikken; 1 brief van Geert, 1966; 1 brief in fotokopie van Harry Mulisch aan Reve, 1951.
brieven en 1 briefkaart (bk in spiegelschrift) van Gerard Reve aan Roelof de Jong, 1966-1968.
- Tony de Ridder, boek *De boodschap* (6e druk) door Tony de Ridder met ingeplakte brief, portretfoto en geschreven opdracht van De Ridder aan Beb, 1935.
- A. Roland Holst, uitgave van *De afspraak* (in kartonnen doosje) van Adriaan Roland Holst met voorin handschrift gedicht geschreven door Roland Holst, 1927.
- H. Wolffenbuttel-van Rooijen, diverse archivalia.
- Lotte Ruting, nalatenschap van Lotte Ruting. Hierin schetsen en tekeningen o.a. jeugdtekeningen vanaf ca. 1922 op losse bladen en in tekencahiers, mapje met getekende en met aquarel ingekleurde ansichtkaarten uit ca. 1925-1927, schetsen en illustraties voor mode-opleiding aan de Kunstnijverheidsschool uit ca. 1943-1944 met typoscript over kunstnijverheid; tekencahiers, portrettekeningen, houtsneden en etsen; ontwerpschetsen en illustraties voor boekomslagen voor o.a. boeken van J.G. Elburg, Harry Mulisch, Ro van Oven en Simon Vestdijk; illustraties voor o.a. '75 jaar. Uitgave ter herinnering aan het jubileum van H. Berghaus', 'De muze en Europa', typoscript met illustraties bij gedichten over regen; drukwerk zoals diverse proefdrukken van boekomslagen; rijmprenten met illustraties van Ruting van o.a. J.G. Elburg en Koos Schuur; boeken en tijdschriftafleveringen met illustraties van Ruting waaronder 'Praatjes kijken' van J.G. Elburg met drukproef hiervan met correcties; typoscript van gedicht van Elburg 'Niet eens een hongertocht'; correspondentie met uitgeverij Van Loghum Slaterus over omslag voor boek van V. Panova; handschrift van adreslijsten, typoscript met illustraties over regen.
- Jos Ruting, tekeningen en drukwerk waaronder ansichtkaarten met illustraties van Jos. Ruting.

S

- Anna van Schouwenburg-Benda, map met bladen met opgeplakte brieven, gericht aan en foto's gemaakt door Anna van Schouwenburg-Benda tijdens literaire avonden in de Haarlemse Waagtaveerne in 1970-1971 van o.a. Godfried Bomans, Maud Cossaar, Jules Deelder, Jozef Eyckmans, Hella S. Haasse, Judith Herzberg, Dick Hillenius, James Holmes, Rutger Kopland, Manuel van Loggem, Bert Stiggers, Dolf Verroen.
- Ingrid en Dieter Schubert, originele illustraties door Ingrid en Dieter Schubert met voorstudies (dummy's gemaakt met originele illustraties) uit de periode 1980-2009 voor *Abracadabra*, *Dat komt er nou van*, *Er kan nog meer bij*, *Er ligt een krokodil onder mijn bed* (in passe-partouts, zonder voorstudie), *Een gat in mijn emmer*, *Gekke burens*, *Helemaal verkikkerd* (zonder voorstudie), *Ik kan niet slapen*, *Mijn held*, *Olifantensoep*, *Ophelia*, *Ravestroken* (zonder voorstudie), *Samen kunnen wij alles*, *Sinterkerst*, *Wie niet sterk is*, *Woeste Willem*.
Originele illustraties deels met voorstudies (dummy's gemaakt met originele illustraties) uit de periode 1986-2016 voor *Alles is reden voor een feestje* van Monique Berndes, *Engel*, *Er ligt een krokodil onder mijn bed*, *Gewoon Gek*, *Krokodil is jarig*, *Maurits Muis*, *Mee met de paraplu*, *Net mensen*, *Opvrolijkvogeltje* van Edward van Vendel, *De paraplu*, *Piepkleine Muis* van Janis Ian, *Platvoetje*, *Van Mug tot Olifant*, *Het vergeten Pietje* en *Ventje zoekt een vriendje* van Ted van Lieshout.
- J.W. Schulte Nordholt, deel archief van J.W. Schulte Nordholt. Boeken en overdrukken met opdracht voor Schulte Nordholt van o.a. Willem Barnard (Guillaume van der Graft), Ad den Besten, K. Heeroma, Muus Jacobse, T. Naastepad, Adriaan Roland Holst, Anton van Wilderode, Jaap Zijlstra; brieven van o.a. Willem Barnard, Ad den Besten, K. Heeroma,

- Huub Oosterhuis, Arjen Struyk (met typoscript gedichten Henk), I. de Sutter, Trouw; archivalia betreffende Jan Wit waaronder typoscripten met bio- en bibliografische gegevens, 'Bij wijze van inleiding Jan Wit, geciteerd', programma van rouwdiens van Jan Wit; aantekeningen op o.a. achterkant typoscripten betreffende Civil War, typoscripten 'Waarde en onwaarde van het Amerikaanse idealisme', 'Perceived in Poetry', lezingen mbt Bicentennial; scriptie door J.F. Heijbroek 'Black jew in New York', kopie van schrift met gedichten van Willem Barnard getiteld 'Op zoek naar leven'; uitgave *Margrieten*, 1943 (1e druk).
- Anke Servaes, (zie: Rein Valkhoff).
 - Jan Slauerhoff, brieven van notaris N. Ottema uit Leeuwarden aan F. Slauerhoff en aan A.C. Buwalda-Slauerhoff (broer en zuster van J. Slauerhoff) uit 1938 over nalatenschap van Slauerhoff.
 - Gabriël Smit, boek *Weerlicht* van Gabriël Smit met opdracht van de schrijver voor Johan en Paula Kuin-Roovers, 1978; brief van Smit aan Johan en Paula Kuin-Roovers met handschrift van een aan hen opgedragen gedicht, getiteld 'In de tuin'. Dit gedicht is als 'En toch' gepubliceerd in *Weerlicht*.
 - Eric van der Steen, literaire nalatenschap Dirk Zijlstra (ps. Eric van der Steen). Correspondentie (inclusief doorslagen van antwoordbrieven) met uitgevers, tijdschriftredacteurs en collegaschrijvers en -dichters waaronder De Arbeiderspers, Hardy Beens, uitgeverij C. de Boer, Carmiggelt, Hubrecht Duijker, Dick Eskes, De Gemeenschap, G.H.'s-Gravensande, H.G. Hoekstra, Wim Hora Adema, Loe Faber, Ed. Hoornik, Anthony van Kampen (De Blauwe Wimpel) Henri Knap, Charlotte Köhler, De Kring, J.C.M. Kruisinga (ps. Christiaan Terpstra), Sjoerd Leiker (Tollens Fonds) + juryrapport Jacobsonprijs, uitgeverij v/h C.A. Mees, Ministerie O.K. en W., Frits van der Molen, A. Morriën (Litterair Paspoort en Querido), Nationaal Theater Centrum, Nieuw Vlaams Tijdschrift, Ad. Noppen, Poetry International, W.Ph. Pos, Hans Roest, A. Roland Holst (in kopie), Ed. Leeftang (St. De Roos), Rijnbende's Blijmoedig Weekblad, Max Schuchart, Wim Sonneveld, Alain Teister, VARA, Simon Vestdijk (Groot Nederland), Peter Verstegen (De Tweede Ronde), Ab Visser, Victor van Vriesland, Laurens van der Waals, Niko Wiendels, Willem Wittkamp, Piet Worm, condoleancebrieven, brieven na overlijden van Zijlstra door diverse uitgeverijen aan M. Zijlstra-Buis.
 - Lisetta Stembor, archivalia van Lisetta Stembor. Correspondentie met o.a. Agencja Autorska, BRT, KRO, Museum Kröller-Müller, Ministerie O en W, Panstwowy Instytut Wydawniczy, Stichting voor Vertalingen, Uitgeverijen o.a. De Arbeiderspers, Contact, De Geus, In de Knipscheer, Kosmos, De Kring, Van Loghem Slaterus, Luitingh, De Tijdstroom, Wereld-bibliotheek, West Friesland; typoscript met correcties 'Gevecht met Moeder en Vaderland', dossier 'Wiedza Powszechna' met o.a. correspondentie en contracten; diverse drukproeven, Poolse teksten.

T

- Christiaan Terpstra (J.C.M. Kruisinga) typoscripten (doorslagen) van gedichten van Christiaan Terpstra (J.C.M. Kruisinga).
- Inge Tielman, literaire nalatenschap
- Marten Toonder, boek gemaakt met medewerking van Marten Toonder *Gastronomisch Bommelboek* met opdracht van Toonder voor R.B. van de Wetering de Rooy; brief in passe partout van Toonder aan Van de Wetering de Rooy, 1981.

V

- Rein Valkhoff en Anke Servaes, literaire nalatenschap waaronder albums met vakantiefoto's uit ca. 1930-1939 en album met foto's uit verpleegsterstijd van Anke Servaes, diverse losse (jeugd) foto's en van bootreis op de Marnix van Aldegond in 1936; typoscripten van gedichten, overzicht 'Schrijvers lief en leed'; voorloopige vergunning Militair Gezag, contract van Het Hollandsche Uitgevershuis; boek *XVIIIe Siecle* van Paul Lacroix met opdracht uit 1887 voor J.N. Valkhoff (1834-1900); correspondentie o.a. Jaap Boots (met toelichtende brieven van Sint-Adelbertsabdij, 2016) uitgeverij Noorderpers; divers drukwerk waaronder knipsels met artikelen o.a. door Rein Valkhoff, twee afleveringen van *De gelukscent* en overdruk uit *De speelwagen* met bijdragen door Valkhoff, drukwerk van gedichten 'In memoriam' (1945) en 'Geboortewens aan Charles Alexander' (1946), reclaimedrukwerk mbt zangopvoeringen en optredens; portret in olieverf van Anke Servaes door Jaap Min, 1938 en portret in potlood van Rein Valkhoff door Bernard Essers, 1941,

- afbeelding van linsnede 'Sint Franciscus' door Jaap Min, 1946.
- Max Velthuijs, 16 cd's met elektronische files van vertalingen van de boeken: *De wolf en de geit*, *De jongen en de vis*, *De schilder en de vogel*, *De arme houthakker en de duif*, *Het goedige monster*, *Het goedige monster en de rovers*, *De jongen en de vlieger*, *Klein mannetje heeft geen huis*, *Klein mannetje helpt een vriend*, *Klein mannetje vindt het geluk*; met diversen waaronder: handgeschreven teksten, diverse omslagen 1 (Aquatic Book, etc.), diverse omslagen 2 (Cataract...ect.), diverse illustraties uit boeken, twee omslagen.
- Diverse vertaalde boeken van Velthuijs.
- Leo van Velzen, deel van fotoarchief van Leo van Velzen van buitenlandse en Nederlandse auteurs, digitaal en/of afdruk. Betreft o.a. Hans Achterhuis, Maarten Biesheuvel, Lodewijk de Boer, Breyten Breytenbach, Cees Buddingh', Remco Campert, Jules Deelder, Midas Dekkers, Duo Duo, Gerhard Durlacher, Jean-Paul Franssen, W.F. Hermans, Judith Herzberg, Geert van Istendael, Theo Kars, Rudy Kousbroek, Gerrit Kouwenaar, Tom Lanoye, Lucebert, Adriaan Morrien, Cees Nooteboom, Christine Otten, Amoz Oz, Nico Scheepmaker, Bert Schiebeeck, Toon Tellegen, Bob den Uyl, C.B. Vaandrager, Leo Vroman, Elly de Waard, Hans Warren, Jan Wolkers.
- Annie Romein-Verschoor, brieven van Annie Romein-Verschoor aan Ed Vermeulen, 1965-1967, enkele officiële documenten van de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte te Nijmegen voor E.E.G. Vermeulen, 1948-1951.
- Ger Verrips, literaire nalatenschap Ger Verrips. Correspondentie met o.a. uitgeverij Amber (Henk Figee), De Arbeiderspers, Balans, H. van den Bergh, L. van Blaaderen-Stok, August H. den Boef, Elsevier Boeken, Fonds voor de Letteren, De Geus, Dick Houwaart, Charles E. Israel, Angele Manteau, WAM de Moor, David en Josien van het Reve en anderen mbt biografie Karel van het Reve, Hugo Reynders, redactie Socialisme & Democratie (met gedichten en correspondentie auteurs), Ingrid vander Veken en Paul Goris, Ab Visser, VvL, Gerrit H. van Zijl; krantenknipsels, typoscripten en diverse aantekeningen op losse bladen, cataloguskaarten en in cahiers en ringbanden betreffende de opbouw van verhalen en romans (bestek), romanpersonages, het schrijfproces (logboeken) voor o.a. 'Berlijns Blauw', 'Blauwe Bruid', 'Elmers eigen wijsheid' (EEW), 'Geen toegang tot het hiernamaals', 'Hors Gabarit', 'Clara Haskill', 'Jos', 'Markant', 'Nathalie', 'Philip', 'Radon', Karel van het Reve, 'Vrouw alleen'; dossiers mbt Frans Rasker en verfilmingen o.a. betreffende 'Gekkenbriefje', 'Claudia', 'Hella'; typoscripten filmscenario's en hoorspelen, tv-script 'Buigen of barsten'; dossier over Fonds voor de Letteren met o.a. correspondentie en notulen; divers drukwerk met aantekeningen mbt politieke onderwerpen zoals Communisme, PvdA, Duitsland, Europa, Verenigde Staten, Wo I en II; boeken met aantekeningen o.a. over Camus, werk van Verrips, boeken met opdracht van o.a. Ingrid van der Veken, Jacques Kruithof, Bart Tromp; persoonlijke documenten zoals dagboeken, notities en (vakantie)kronieken; genealogische gegevens van het geslacht Verrips; cassettebandjes met interviews met de persoon die model stond voor 'Het verloren huis'; foto's zoals portretfoto's door o.a. Steye Raviez, Klaas Koppe, persfoto's, foto's van toneel 'Buigen of barsten', foto van Verrips met Karel van het Reve bij wedstrijd Ajax-PSV in 1976.
- Simon Vestdijk, aanvulling op literaire nalatenschap.
- Simon Vinkenoog, brief van Simon Vinkenoog aan de School voor de Journalistiek, 1975. Bijgevoegd is een typoscript met correcties 'Met schoppenaas op het boekenbal'.
- J.J. Voskuil, briefkaart van J.J. Voskuil aan Jannie Verheijen n.a.v. radio uitzending 'Wat een taal!' in 1997 over verschijnen eerste deel van *Het Bureau*.
- Mischa de Vreede, gispen masker door Metten Koornstra voor Het Boekenbal; Archivalia betreffende theaterstuk 'Zuiver is mijn zwijgen' (ca. 1995-1997) met correspondentie met theaterbureaus, reclamemateriaal, recensies, kaartjes met aantekeningen, cassettebandjes met o.a. muziek van koor Malle Babbe; brief van *Elegance* met typoscript 'Lekker knorren'; schetsboekje met landschappen in potlood.
- Theun de Vries, 47 brieven van Theun de Vries aan Jan T. Bremer, 1981-2003.
- Archivalia uit bezit van Hans van Eijk. Betreft brieven aan Hans van Eijk van Jan Battermann, Wiel Kusters, Paul Nash, Paolo Ruffili, Wilma Stockström en Theun de Vries; typoscripten van 'De boom-mens', 'Een god in haar schoot' (kopie), 'De trompet' en openingswoord in de nieuwe boekhandel 'De tribune' te Maastricht, 1982 van Theun de Vries.
- Leo Vroman, doorslag typoscript van gedichten van Leo Vroman 'Een klein draadje', 'Scheppinkje' en 'Bloemen'.

W

- Emo Waterland, literaire nalatenschap van Emo Waterland (M. Bottema). Correspondentie met uitgevers, literaire tijdschriften en collega-schrijvers o.a. Almanakkommissie, Benno Barnard, De Boekerij, *De Brakke Hond*, Bzztôh, *Diva*, *DWB*, *St. Elisabethbode* Lochem, Elsevier Boeken, Fonds voor de Letteren, *Hard Gras*, Heere Heeresma, KB Centraal, Dirk Kroon, *Libelle*, Hans Loef, Maatstaf, Manteau (met typoscript van uitzending Radio Toestel Boekenprogramma), *Mens & Gevoelens*, Meulenhoff, Maurits Mok, Wouter Noordewier, *De Noordwester*, Bert Peene, Thomas Rap, Jan Tholenaar, *Tirade*, *De Tweede Ronde*, Unieboek, Adriaan van der Veen, Jelka van der Velden, *De Vliezier*, Levi Weemoedt, diverse bedrijven naar aanleiding van toesturen van slogans door Waterland; gedichten, aforismen en slogans gedeeltelijk gepubliceerd in tijdschriften waaronder Maatstaf, *Propria Cures* en *Tirade* op losse bladen waaronder multomapbladen, notitiebladen, KB-formulieren, servetten; manuscripten zoals 'Blijf maar ik ben het. Autobiografische gedichten', 'Emolumenten', 'Emotische fantasieën', 'In de lengte van dagen', 'Niets om het lijf. Erotische schetsen', 'Zonder aanzien des persoons. Literaire portretten'; mappen met bibliografische gegevens en informatie betreffende o.a. Anna Blaman, Rudolf Steinmetz, Adriaan van der Veen en diverse onderwerpen zoals geschiedenis van Leidschendam, de dorpskern, oorlogsuitgaven, Nederlandse Exilliteratuur; kopieën van knipsels met gedichten van Waterland gepubliceerd in o.a. *KB Centraal*, *Propria Cures* en *Vrij Nederland*; gestencilde uitgave van *Bromtol* van DSV Sint Jansbrug, Delft.
- Jacques A. Waterman, literaire nalatenschap van Jacques A. Waterman. Bladen (deels samengebonden met touw) met typoscripten en handschriften van gedichten en enkele prozateksten uit ca. 1947-1969 met brieven aan Gerrit Komrij (Maatstaf), 1969 en handgeschreven toelichting van Waterman; bladen met gedichten en enkele prozateksten uit ca. 1970-1973; ingebonden typoscripten getiteld 'Het parlement en andere gedichten', en 'Aan Janet'; correspondentie (deels in kopie) met o.a. uitgeverij De Arbeiderspers, Gerrit Komrij (Maatstaf), Fonds voor de Letteren, J.D. van der Meulen, Martinus Tels, Bram Waterman (met handschrift van gedicht 'De rattenkoning'); uitgaven van o.a. *Album*, *Maanden, jaren*; Engelstalige bibliografie van Waterman van publicaties mbt chemie, handschrift van lijst (in kopie) van gedichten; kopie van krantenartikel met interview met Ronald Waterman. 2016.
- Fleur van der Weel, twee originele illustraties van Fleur van der Weel: grote collage (54 x 185 cm) voor boek *Hallo* en handgemaakte zeefdruk voor boek *Superguppie* (30 x 40 cm).
- August Willemsen, brieven van August Willemsen aan Edith Sont, 1963-2001.
- Willem Wilmink, drie brieven van Willem Wilmink aan Else Eimers-Wolff, 1954 + 1993-1994.
Blad met toelichting door Else Eimers-Wolff.
- Leon de Winter, deel archief van Leon de Winter. Bevat ondermeer aantekeningen, handschriften en typoscripten met en zonder correcties, drukproeven van o.a. *Hoffman's honger*, *Kaplan*, *La Place de la Bastille*, *Over de leegte in de wereld*, *De ruimte van Sokolov*, *De (ver)wording van Hermann Dürer*; kladblokken met handschrift van o.a. 'Revolutie' (als middelbare scholier), typoscript 'Afscheid van mijn jury' (als 1^e-jaars Filmacademie), mappen met verhalen uit jaren '70; typoscript scenario voor documentaire 'Junkieverdriet'; scripties en divers drukwerk over De Winter; aflevering van 't kofschip-zonder meer, brief van De Winter aan abonnees. aantekeningen voor en handschriften van *Hoffman's honger*, *De (ver)wording van de jongere Dürer*, *Zoeken naar Eileen W.*; twee brieven van uitgeverij G.A. van Oorschot (1975) met commentaar en afwijzing manuscript.
- H. Wolffenbuttel-van Rooijen, literaire nalatenschap

Z

- Aya Zikken, aanvulling op archief.
- Joost Zwagerman, zeven schoolkranten van RSG Noord-Kennemerland te Alkmaar getiteld *De Kabel*, uit ca. 1979-1981 met bijdragen van Joost Zwagerman. Typoscript gedicht 'De argeloze hangmat', typoscript verhaal 'Briefjes', aflevering *Optima* (1984) nr. 3 met opdracht van Zwagerman voor Iris Dik, brieven uit 1984 en uitgeprinte e-mails uit 2015 aan Iris Dik.

VERKORT FINANCIEEL VERSLAG
BALANS per 31 december 2017

ACTIVA	31 december 2017	31 december 2016
	€	€
Materiële vaste activa	1.121.138	1.521.000
Totale vaste activa	1.121.138	1.521.000
Vorraden	19.496	38.790
Vorderingen	308.706	922.513
Liquide middelen	2.917.992	1.896.402
Totale vlottende activa	3.246.194	2.857.705
TOTALE ACTIVA	4.367.332	4.378.705

PASSIVA	31 december 2017	31 december 2016
	€	€
Totaal Algemene Reserve	106.870	74.096
Totaal Bestemmingsreserves	248.839	48.839
Totaal Bestemmingsfondsen	156.397	105.134
Bestemmingsfonds Aankoopfonds	90.756	90.756
Totaal Eigen vermogen	602.863	318.826
Voorzieningen	443.516	124.335
Egalisatierekening investeringsbijdragen	1.091.848	1.484.274
Totale Langlopende schulden	1.091.848	1.484.274
Crediteuren	687.450	1.077.434
Belastingen en sociale premies, schulden inzake pensioenen	46.021	35.997
Overige schulden en overlopende passiva	1.495.634	1.337.839
Totale Kortlopende schulden	2.229.105	2.451.270
TOTALE PASSIVA	4.367.332	4.378.705

CATEGORIALE EXPLOITATIEREKENING

	2017	Begroting	2016
	€	€	€
BATEN			
Directe opbrengsten:			
Kaartverkoop	464.630	205.000	279.490
Overige publieksinkomsten	146.476	87.500	114.588
Overige directie opbrengsten	15.210	17.500	24.213
Indirecte inkomsten	31.488	33.000	35.290
Bijdragen uit private middelen	413.586	200.500	502.042
Totale Opbrengsten	1.071.390	543.500	955.623
 Subsidie OCW	2.771.065	2.719.136	2.119.329
Overige subsidies uit publieke middelen	664.791	140.000	815.835
Totale Subsidies/Bijdragen	3.435.856	2.859.136	2.935.164
TOTALE BATEN	4.507.246	3.402.636	3.890.787
 LASTEN			
Salarislasten	1.305.723	1.317.500	1.344.783
Afschrijvingen	399.862	331.510	327.447
Huisvesting	1.236.142	1.190.876	1.352.208
Aankopen	42.346	15.000	7.372
Overige lasten	1.239.403	547.750	1.079.799
TOTALE LASTEN	4.223.476	3.402.636	4.111.609
 Bedrijfsresultaat	283.770	0	-220.822
Saldo rentebaten/-lasten	267	0	5.812
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	284.037	0	-215.010
Saldo bijzondere baten en lasten	0	0	0
 EXPLOITATIERESULTAAT	284.037	0	-215.010
Resultaatbestemming:			
- Bestemmingsreserves	200.000	0	-166.592
- Bestemmingsfondsen	51.263	0	-48.418
	251.263	0	-215.010
 Afname/Toevoeging Algemene Reserve	32.774	0	0

TOELICHTING OP DE BALANS

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

Bij de verslaggeving is zoveel mogelijk Richtlijn voor de Jaarverslaggeving RJ640 toegepast zoals dit geldt voor organisaties zonder winstoogmerk.

Subsidiebepaling

De stichting volgt voor de toerekening van de baten en lasten aan de subsidiejaar de subsidiebepalingen van de subsidiegevers.

Algemene waarderingsgrondslag

Activa en verplichtingen worden in het algemeen gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs of de actuele waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de exploitatierekening en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen. Met deze referenties wordt verwezen naar de toelichting.

Continuïteit

De in de onderhavige jaarrekening gehanteerde grondslagen van waardering en resultaatbepaling zijn gebaseerd op de veronderstelling van continuïteit van de stichting.

De stichting moet zich de komende periode vanwege de ingrijpende renovatiewerkzaamheden aan het Koninklijk Bibliotheek-complex, waar het museum is gehuisvest, herbezinnen op de toekomst en heeft diverse scenario's grondig onderzocht. De resultaten van dit onderzoek hebben hun beslag gekregen in een masterplan, dat in nauw overleg met het Ministerie van OCW tot stand is gekomen. Voor welk scenario wordt gekozen is bij het opmaken van de jaarrekening 2017 nog niet duidelijk.

Grondslagen voor de waardering van de activa en passiva

Materiële vaste activa

De investeringen in materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs, verminderd met lineair berekende afschrijvingen, gebaseerd op de economische levensduur. In het jaar van aanschaf wordt naar tijdsgelang afgeschreven.

Voorraden

De voorraden worden gewaardeerd op verkrijgingsprijs. Voorzieningen wegens incourantheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de voorraden.

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Handelsvorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering. De vorderingen hebben een verwachte looptijd van maximaal een jaar.

Liquide middelen

De liquide middelen staan, voor zover niet anders vermeld, ter vrije beschikking van de stichting.

Eigen vermogen

Dit betreft het Stichtingskapitaal en de reserves opgebouwd uit de exploitatieresultaten van de stichting.

Bestemmingsreserves

Dit betreft het gedeelte van het eigen vermogen waaraan door het bestuur een beperkte bestedingsmogelijkheid is toegekend.

Aankoopfonds

Dit betreft een reservering vanuit het verleden ten behoeve van de financiering van aankopen.

Egalisatierekening investeringssubsidies

Investeringsubsidies zijn subsidies voor bestedingen die worden toegerekend aan een aantal jaren waarin de besteding geacht wordt een nuttig effect op te leveren. Op de bedragen in de Egalisatierekening vindt vrijval plaats overeenkomstig de afschrijvingstermijn van de materiële vaste activa waarop de subsidies betrekking hebben. Deze vrijval wordt via de Exploitatierekening ten gunste van het Exploitatieresultaat gebracht.

Voorzieningen

De voorzieningen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichtingen af te wikkelen.

Kortlopende schulden

Kortlopende schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Kortlopende schulden worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, zijnde het ontvangen bedrag rekening houdend met agio of disagio en onder aftrek van transactiekosten. Dit is meestal de nominale waarde.

Grondslagen voor de bepaling van het exploitatieresultaat

Algemeen

Het Exploitatieresultaat wordt bepaald als het verschil tussen de ontvangen subsidies, de overige opbrengsten en overige bijdragen en alle aan het boekjaar toe te rekenen kosten. De opbrengsten worden verantwoord in het jaar waarin de diensten zijn verricht, respectievelijk het jaar waarop de opbrengsten betrekking hebben. De kosten worden bepaald met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen.

Afschrijvingen materiële vaste activa

De afschrijvingen zijn gerelateerd aan de aanschafwaarde van de desbetreffende activa. In het jaar van aanschaf wordt naar tijdsgelang afgeschreven.

Saldo rentebaten/-lasten

Dit betreft de ontvangen en betaalde rente van derden.

Waarderingsgrondslagen WNT

Voor de uitvoering van de Wet Normering bezoldiging Topfunctionarissen in de (semi)publieke sector (WNT) heeft de stichting zich gehouden aan de beleidsregel toepassing WNT en deze als normenkader bij het opmaken van de jaarrekening gehanteerd.

Begroting

De begroting van 2017 is gebaseerd op de begroting uit het herziene Beleidsplan 2017-2020.

Algemeen

Reflectie op 2017 en het financiële resultaat

De resultaten van de stichting hebben zich als volgt ontwikkeld:

2017 positief € 284.037 (begroting sluitend op nihil)

2016 negatief € 215.010

De totale opbrengsten zijn in 2017 gestegen van € 956.000 in 2016 naar € 1.071.000 in 2017. De bezoekersaantallen liggen met 101.014 aanzienlijk boven het niveau van de begroting (50.000) en ook aanzienlijk boven de realisatie van 66.685 in 2016.

Daarnaast heeft het online literair platform Literatuurmuseum.nl in 2017 149.831 bezoekers genoteerd.

Het financiële resultaat is in 2017 vooral beïnvloed door:

- hogere kaartverkoop
- hogere overige publieksinkomsten
- hogere overige bijdrage private middelen
- hogere overige subsidies uit publieke middelen
- hogere overige lasten

Kaartverkoop en overige publieksinkomsten

De kaartverkoop en de overige publieksinkomsten zijn in het verslagjaar 2017 gestegen vanwege een flinke stijging van het aantal bezoekers.

De stijging wordt met name veroorzaakt door de nieuwe tentoonstelling 'Ik ben Kikker' die eind 2016 gereed was. De overige publieksinkomsten betreft voornamelijk verkoop museumkaarten en opbrengst winkelverkoppen.

Overige bijdrage private middelen en overige subsidies uit publieke middelen

De ontvangen bijdragen voor projecten die niet uit de reguliere exploitatie kunnen worden gefinancierd zijn hoger dan begroot. Het museum heeft bijdragen gekregen van o.a. Stichting Weeshuis der Doopsgezinden, Fonds 1818, Stichting Dioraphte, Stichting Dorodarte, het Mondriaanfonds, de gemeente Den Haag, Ministerie OCW en particulieren.

Overige lasten

Dankzij de hiervoor genoemde bijdragen private middelen en overige subsidies uit publieke middelen konden De Kinderboekenparade 2017, het online platform Literatuurmuseum.nl en advies huisvesting worden gerealiseerd.

In verband met de ouderdom van tentoonstellingen en hogere bezoekersaantallen zijn de kosten voor noodzakelijk onderhoud t.o.v. de begroting gestegen. Een gedeelte van deze kosten is aan de voorziening groot onderhoud toegevoegd.

De inkoop museumkaarten en inkoop winkelverkoppen zijn gestegen vanwege het hoger aantal bezoekers.

Na goedkeuring door de Raad van Toezicht wordt het resultaat conform het voorstel resultaatbestemming 2017 door de directie toegevoegd aan de verschillende onderdelen van het Eigen vermogen.

Het Literatuurmuseum heeft het eerste jaar van de subsidieperiode 2017-2020 goed afgesloten. Vanwege de onzekere huisvestingssituatie werd in 2017 niet geïnvesteerd in grote, kostbare exposities, om eventuele kapitaalvernietiging te voorkomen. Hierdoor is een bedrag van € 200.000 niet uitgegeven, maar gereserveerd voor toekomstige museale inrichting.

Activa

Materiële vaste activa

De in materiële vaste activa vastgelegde middelen zijn gedaald van € 1.521.000 ultimo 2016 naar een bedrag van € 1.121.138 per ultimo 2017. In 2017 hebben geen investeringen plaatsgevonden (2016: € 311.328 geïnvesteerd in de Inrichting van 'Ik ben Kikker'). Door de afschrijvingen van € 399.862 is een boekwaarde per 31 december 2017 ontstaan van € 1.121.138. De egalisatierekening investeringsbijdragen daalt analoog aan de afschrijvingen op de materiële activa naar € 1.091.848 per 31 december 2017.

Vlottende activa

Vorraden

De voorraad bestaat per 31 december 2017 uit materiaal voor de afdeling Collecties.

Vorderingen

De vorderingen bestaan uit nog te ontvangen gelden van scholen, belastingdienst, Stichting Museumkaart en nog te ontvangen bijdragen van diverse fondsen en stichtingen, te ontvangen rente en vooruitbetaalde facturen.

Liquide middelen

De liquide middelen zijn met € 1.021.590 gestegen, hetgeen met name veroorzaakt wordt door de daling van de vorderingen.

Passiva

Eigen vermogen

Het eigen vermogen is per 31 december 2017: € 602.863. Dit is een stijging van € 284.037 ten opzichte van 2016 als gevolg van het positief resultaat. Het resultaat is verdeeld over bestemmingsreserve museale inrichting (€ 200.000), bestemmingsfonds OCW (€ 51.263) en de algemene reserve (€ 32.774).

Voorzieningen

Er zijn voorzieningen gevormd voor groot onderhoud tentoonstellingen (ult 2017: € 150.000), groot onderhoud huisvesting (ult 2017: € 160.646), frictiekosten (ult 2017: € 89.370), automatiseringsapparatuur (ult 2017: € 30.000) en jubileumuitkering (ult 2017: 13.500).

Langlopende schulden

De egalisatierekening investeringsbijdragen daalt analoog aan de afschrijvingen op de materiële activa naar € 1.091.848 ultimo 2017.

Kortlopende schulden

De kortlopende schulden zijn afgenomen. De overige schulden en overlopende passiva bestaan grotendeels uit vooruitontvangen bedragen voor onderhoud en projecten.

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

Subsidie OCW

De subsidie Culturele basisinfrastructuur (BIS-subsidie) beleidsperiode 2017-2020 bedraagt € 4.282.648 conform de subsidiebrief van 20 september 2016 met als kenmerk 1056784. Op 16 december 2016 is dit bedrag verhoogd met € 1.000.000 n.a.v. Kamerbrief, kenmerk Kamerstukken II 2016/17, 32820, nr 211.

Op 20 september 2016 is een subsidie Erfgoedwet jaar 2017 verleend ter grootte van € 1.398.474 (kenmerk 1056784).

Op 27 september 2017 is een subsidie Erfgoedwet 2018 verleend ter grootte van € 1.423.593 (kenmerk 1218003).

Op 9 februari 2017 is er een projectsubsidie verleend voor de Kinderboekenparade 2017 en uitreiking Nederlandse Kinderjury Prijs 2017 (verpl.nr. 560029240) ter grootte van € 55.000.

Op 30 maart 2017 is de projectsubsidie t.b.v. advieskosten huisvesting verhoogd met EUR 65.000 (VP 56/23031).

Huisvestingskosten

Vanaf 2017 ontvangt het museum in het kader van de nieuwe Erfgoedwet een langjarige vergoeding voor gebouwbeheer en beheer van de collectie. Naar verwachting zullen de kosten van gebouwbeheer in 2018 € 1.207.721 bedragen.

Huurovereenkomst kopieerapparaten

Van Canon worden 2 kopieerapparaten gehuurd met een overeenkomst van 1-10-2017 tot en met 30-09-2022. Huurprijs 2018 € 4.188.

Van Xtandit worden 2 kopieerapparaten gehuurd met een overeenkomst van 1-11-2015 tot en met 1-11-2018. Huurprijs 2018 € 4.500.

Exploitatiekosten gebouw

De verwachte kosten voor energie in 2018 bedragen € 155.597.

Controleverklaring

Dit is een samenvatting van de door de onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekening 2017. De samengevatte jaarrekening 2017 is bedoeld om het brede publiek op een beknopte wijze inzicht te geven in de financiële resultaten en gegevens van Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief. Op verzoek kunt u de volledige jaarrekening inzien.